

[REC.]
The Reckoning
Project

**СТАВЛЕННЯ
ДО ДЕПОРТАЦІЇ
УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ
ДО РОСІЇ
ТА ЇЇ НАСЛІДКИ**
РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Херсон, 23 березня 2024

Фото Івана Антипенка [[instagram.com/ivan_antypenko](https://www.instagram.com/ivan_antypenko)]

ХАРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження виконане ГО «Харківський інститут соціальних досліджень» на замовлення Реконінг Проджект (The Reckoning Project) та в рамках програми міжнародної технічної допомоги за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Швеції.

Погляди та думки, висловлені в цьому звіті, не обов'язково відображають погляди або позицію Міністерства закордонних справ та Уряду Швеції.

Ставлення до депортації українських дітей до росії та її наслідки. Результати дослідження / Харківський інститут соціальних досліджень. — Київ, 2024. — 60 с.

Звіт містить результати дослідження щодо ставлення та поінформованості громадян про депортацію українських дітей до росії; ключових страхів, пов'язаних із цією темою; впливу депортації на дітей, сім'ї, громади, економіку та культурну ідентичність. Окремо проаналізовано шляхи вирішення проблеми депортації дітей, їх повернення в Україну.

Результати дослідження будуть цікаві, передусім, державним органам влади та представникам громадянського суспільства, які працюють за темою депортації українських дітей, а також всім зацікавленим особам.

ЗМІСТ

- 2 Словник
- 3 Методологія
- 6 Резюме
- 11 Соціально-демографічні характеристики респондентів
- 14 Ставлення громадян до депортації українських дітей до росії
- 16 Поінформованість населення та висвітлення проблеми депортації українських дітей до росії
- 19 Страхи, пов'язані з депортацією дітей
- 23 Вплив депортації на українських дітей, сім'ї та громади
- 34 Шляхи запобігання та вирішення проблеми депортації українських дітей
- 42 Повернення та майбутнє депортованих українських дітей
- 49 Робота спеціалістів із дітьми, постраждалими від війни
- 59 Висновки

СЛОВНИК

Валовий внутрішній продукт (ВВП) — один із найважливіших показників розвитку економіки, який висвітлює підсумок виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів (людей) у галузі матеріального і нематеріального виробництва.

Віктимізація — процес або кінцевий результат перетворення на жертву злочинного посягання.

Депортація — примусове переміщення населення за межі рідної країни.

Дитина — особа, яка не досягла 18 років.

Культурна асиміляція — процес прийняття певним народом або спільнотою культури (мови, цінностей, звичаїв) та самосвідомості (ідентичності) іншого народу або спільноти.

Насильницьке переміщення — переміщення мешканців у межах їхньої країни на окуповані території.

Національна ідентичність — ототожнення особистості з національною спільнотою, що базується на стійкому емоційному зв'язку. Цей зв'язок формується в результаті усвідомлення та прийняття традицій, культури, мови, політичних поглядів, а також групових норм і цінностей спільноти.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) — найбільша у світі регіональна міжурядова організація з питань безпеки.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) — глобальна міжнародна організація, метою діяльності організації є підтримання й зміцнення миру й міжнародної безпеки, розвиток співробітництва між державами світу.

Психологічна травма — реакція на подію, яку психіка людини визначає для себе як стресову.

Тимчасово окуповані території України (ТОТ) — території України, захоплені збройними силами російської федерації та/або незаконними воєнізованими чи збройними формуваннями, створеними, фінансованими чи контрольованими російською федерацією, та фактично контрольована російською федерацією за допомогою органів окупаційної адміністрації.

Фокусоване групове інтерв'ю (ФГІ, фокус-група) — якісний метод дослідження, групове інтерв'ю, організоване у вигляді розмови кількох респондентів, зазвичай 6–10 осіб, на задану інтерв'юером-модератором тему.

Шкільний булінг (цькування) — систематичне переслідування з образами, цькуванням, упередженим ставленням у навчальному закладі.

МЕТОДОЛОГІЯ

Методологія дослідження представляє собою поєднання якісних та кількісних методів:

1. *Кількісне стандартизоване опитування жителів України у віці 18 років і старше методом особистих інтерв'ю в техніці віч-на-віч (F2F) за допомогою планшетів і комп'ютерної платформи «Letmur» (TAPI).*

Генеральна сукупність: доросле населення (18 років і старше) України, крім тимчасово окупованих територій, зокрема Луганської області, окремих районів Донецької, Запорізької та Херсонської областей, а також Автономної Республіки Крим.

Обсяг реалізованої вибіркової сукупності: 614 респондентів.

Термін проведення: збір даних відбувався в 2 етапи:

1. 1. Пілотне опитування — 100 анкет з 20.08 по 25.08.2024 р.
2. 2. Основне опитування — 514 анкет з 24.09 по 20.10.2024 р.

Пілотне дослідження було введено через нову для українського суспільства тематику питань і дозволило виявити неточності у формулюваннях та уточнити логіку побудови самої анкети. Пілот також дав змогу уникнути технічних проблем під час збору даних.

Дизайн вибірки: за даними Державної служби статистики України за 2022 рік обсяг генеральної сукупності оцінюється в 28 029 773 осіб. Вибірка є пропорційно стратифікованою за ознаками «макрорегіони» (Центр / Північ / Схід / Захід / Південь) і «тип населених пунктів» (обласні центри / інше міське населення / сільське населення) у кожному окремому макрорегіоні. Виконано стохастичний відбір населених пунктів (кластерів) з переліку всіх населених пунктів кожної страти із врахуванням розміру кластерів (кількості мешканців населених пунктів), тобто PPS (Probability Proportional to Size) відбір. Виконано стохастичний відбір початкових адрес для застосування маршрутної вибірки. Розраховано статевовікові квоти для відбору респондентів у домогосподарствах. Отже, за типом вибірка є триступеневою, комбінованою — ймовірнісною на шаблі відбору населених пунктів і початкових адрес для маршрутів опитування, з квотним скринінгом на шаблі відбору респондентів у домогосподарствах. У цілому, вибірка репрезентує доросле населення України (віком 18 років і старше). Статистична похибка з ймовірністю 0,95 не перевищує 4% для одномірних розподілів (теоретична похибка без урахування вибіркового дизайн-ефекту).

Поділ на макрорегіони: Центр (Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області), Північ (Житомирська, Київська, Сумська, Чернігівська області, м. Київ), Схід (Харківська та Дніпропетровська області, а також окремі райони Донецької та Запорізької областей), Захід (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області), Південь (Миколаївська, Одеська, окремі райони Херсонської області).

2. Проведення 12 фокусованих групових інтерв'ю (ФГІ):

- 8 ФГІ з жителями громад на півночі, півдні та сході України різних вікових категорій;
- 1 ФГІ з батьками;
- 1 ФГІ з самотніми жінками, які забезпечують свої сім'ї;
- 1 ФГІ із представниками сфери соціального захисту;
- 1 ФГІ із вчителями.

Етика дослідження

Для пом'якшення етичних проблем під час опитування населення були впроваджені спеціальні процедури, які забезпечують захист прав респондентів та дотримання етичних стандартів. Це передбачає застосування таких принципів:

- Пояснення мети: респондентам було чітко роз'яснено, для чого проводиться опитування, як будуть використовуватись зібрані дані.
- Добровільна участь: участь у дослідженні була абсолютно добровільною, без тиску чи примусу.
- Право на відмову: респонденти були проінформовані, що вони можуть припинити участь у будь-який момент без негативних наслідків.
- Анонімність: особисті дані респондентів були захищені, а відповіді є анонімними.
- Безпека даних: дані зберігаються у захищених системах, щоб уникнути витоку інформації.
- Обмеження доступу: до зібраної інформації мають доступ лише уповноважені особи.
- Тренування персоналу: усі, хто брав участь у зборі даних, пройшли навчання з етичних аспектів проведення опитувань.
- Моніторинг процесу: під час опитування був забезпечений контроль за дотриманням етичних норм з боку інтерв'юєрів.
- Використання зрозумілої мови: формулювання питань є доступним для цільової аудиторії, без використання незрозумілих термінів чи професійного жаргону.

- Уникнення навідних запитань: питання сформульовані нейтрально, щоб не впливати на відповіді.
- Врахування чутливої тематики: були використані обережні формулювання для питань, які можуть бути делікатними для респондентів.
- Пілотне тестування: було проведене тестове опитування, щоб виявити можливі етичні проблеми.

Дотримання цих процедур дозволило мінімізувати етичні ризики та забезпечити належну якість дослідження.

РЕЗЮМЕ

Депортація українських дітей до росії, розглянута в цьому дослідженні, спричиняє значні соціально-економічні та культурні виклики для України. У доповіді висвітлюються ключові висновки та аналізуються можливі довгострокові наслідки у разі відсутності належних рішень для подолання цих проблем.

Ставлення та обізнаність

Переважає більшість респондентів (93%) негативно або вкрай негативно ставляться до депортації українських дітей. Таке ставлення обумовлене глибокою стурбованістю щодо довгострокових наслідків цих дій, зокрема:

- безповоротна втрата української ідентичності;
- нав'язування антиукраїнської ідеології;
- важка психологічна травма, завдана дітям.

Обговорюючи тему депортацій, респонденти часто висловлювали почуття обурення, смутку та страху. Така емоційна реакція свідчить про широке усвідомлення депортації як серйозної гуманітарної та державної проблеми.

Страхи та передбачувані наслідки

Дослідження окреслює кілька ключових страхів, пов'язаних із депортацією українських дітей:

- Постійне розлучення з родиною: 73% респондентів висловлюють побоювання, що депортовані до росії діти можуть назавжди втратити зв'язок зі своїми сім'ями, позбавляючись важливих сімейних зв'язків і системи підтримки.
- Культурна асиміляція: 59% занепокоєні тим, що діти зазнають систематичної антиукраїнської пропаганди та втратять національну ідентичність. Особливе занепокоєння викликають випадки депортації дітей молодшого віку, які є більш вразливими до індоктринації.
- Психологічна травма: 52% опитаних наголошують на ризиках серйозних психологічних наслідків, пов'язаних із переміщенням, ізоляцією та впливом ворожого середовища, що можуть мати тривалий ефект.

Культурні та психологічні наслідки

Депортація дітей створює серйозні загрози для культурного та психологічного ландшафту України. Діти, відірвані від батьківщини, ризикують втратити зв'язок із українською ідентичністю, культурною спадщиною та мовою. Це особливо актуально для дітей молодшого віку, які, перебуваючи тривалий час у російському середовищі, можуть вирости без відчутного зв'язку зі своїм українським корінням.

Невживання ефективних заходів для подолання цих ризиків може спричинити тривалий конфлікт ідентичності серед депортованих дітей, ускладнюючи їхню реінтеграцію в українське суспільство. Відчуження від культурних традицій і цінностей також може загрожувати розмиванню колективної ідентичності України, послаблюючи національну згуртованість, яка є критично важливою для стійкості країни.

Довгострокові соціально-економічні наслідки

Наслідки депортації виходять за межі культурної та психологічної сфер, суттєво впливаючи на соціально-економічну структуру України:

- Зменшення населення: падіння народжуваності в Україні ще більше загострюється через депортацію дітей, що призводить до нестачі робочої сили та її подальшого скорочення. Такий демографічний зсув може стати перешкодою для економічного відновлення та довгострокового зростання.
- Економічні наслідки: громади втрачають майбутніх потенційних учасників економіки, які могли б зробити внесок у ВВП та забезпечити кваліфіковану робочу силу. Існує також занепокоєння серед респондентів, що депортовані діти, асимільовані в російське суспільство, можуть сприяти розвитку економіки агресора замість України.
- Втрата культурної спадщини: ерозія національної ідентичності серед депортованих дітей створює ризик підриву культурної спадкоємності України. З часом це може послабити стійкість і згуртованість суспільства, ускладнюючи процес відновлення країни.

Кількісні прогнози та аналіз

Прогнози, базовані на актуальних демографічних і економічних даних, свідчать, що депортація дітей може призвести до скорочення робочої сили в Україні на 3–5% протягом наступних двох десятиліть. Ця втрата, у поєднанні з культурними та психологічними наслідками, може уповільнити щорічне зростання ВВП на 1–2%. Крім того, постраждалі від депортацій громади можуть зіткнутися зі зниженням рівня освіти та соціальної мобільності, що ще більше поглибить регіональні відмінності.

Психологічні та міжгенераційні наслідки

Вплив депортації поширюється на родини й громади, створюючи травматичний досвід між поколіннями. Батьки, брати та сестри депортованих дітей переживають тривалий емоційний стрес, що проявляється у формі тривожності, почуття провини та депресії. Ці психологічні наслідки також впливають на громади, підриваючи їхню соціальну згуртованість і взаємну довіру.

Потенційні наслідки невдалої реінтеграції

Якщо зусилля з реінтеграції не будуть успішними, депортовані діти ризикують зіткнутися з тривалою кризою ідентичності. Відчужені від українського суспільства та намагаючись примирити своє виховання в російському середовищі із власним корінням, вони можуть мати суттєві труднощі в освіті, працевлаштуванні та соціальній інтеграції. Наслідки для суспільства у разі таких результатів включають:

- Поглиблення соціального розшарування.
- Підвищену вразливість до проблем психічного здоров'я.
- Ослаблення національної єдності та згуртованості.

Рекомендації

Для подолання цих викликів у доповіді підкреслюється необхідність скоординованих зусиль, щоб:

- Створити програми реінтеграції орієнтованих на потреби депортованих дітей та врахувати їхній травматичний досвід.
- Посилити міжнародну адвокацію, яка спрямована на тиск на Росію з метою припинення депортацій та забезпечення повернення українських дітей.
- Реалізувати освітні та культурні ініціативи, які сприятимуть збереженню та відновленню української ідентичності серед постраждалих дітей.
- Надавати комплексну підтримку сім'ям і громадам, які постраждали від депортації.

Невдача у забезпеченні ефективної реінтеграції депортованих дітей може призвести до глибокого психологічного та соціального розриву між поколіннями, що в свою чергу підриватиме національне відновлення та єдність у період після конфлікту.

Обмеження дослідження

Це дослідження зіткнулося з кількома методологічними та контекстуальними обмеженнями, які необхідно врахувати для правильного тлумачення його висновків:

1. **Доступ до респондентів:** збір даних був обмежений територіями, контрольованими урядом України. Особам, що проживають на окупованих територіях або тим, хто виїхав до інших країн, не вдалося потрапити до вибірки, що потенційно обмежувало репрезентативність результатів.
2. **Делікатність теми:** травматичний і глибоко особистий характер депортації змусив деяких респондентів приховувати деталі або уникати участі, що могло призвести до меншого об'єму інформації.
3. **Обмеження, пов'язані з конфліктом:** в умовах активного конфлікту виникають технічні проблеми, як-от забезпечення безпеки як для дослідників, так і для респондентів, що обмежує можливість збору даних у районах, які постраждали найбільше.
4. **Довіра до даних, отриманих від самих постраждалих:** висновки дослідження ґрунтуються на даних про ставлення та досвід самих респондентів через опитування. Відповіді можуть бути упередженими, зокрема через певні соціальні прагнення або неточності через пам'ять. Для мінімізації таких впливів після попереднього опитування було внесено корективи.
5. **Тимчасовий контекст:** це дослідження є аналізом релевантним у певний період, оскільки відображає суспільні настрої та сприйняття на певному етапі 2024 року. З огляду на динамічний та еволюційний характер конфлікту та депортації, зміни в громадській думці можуть відбутися з часом, що вимагає постійного моніторингу для забезпечення точності та актуальності висновків.

Обґрунтування дослідження

Це дослідження є не лише академічною ініціативою, але й важливим інструментом для практичних дій. Воно проливає світло на руйнівні наслідки депортації та підкреслює необхідність термінових скоординованих зусиль для захисту дітей та майбутнього України. Актуальність та важливість цього дослідження обумовлені такими аспектами:

1. **Безпрецедентний масштаб:** жодне попереднє дослідження не фокусувалося безпосередньо на ставленні, страхах та соціально-економічних наслідках депортації українських дітей. Це дослідження заповнює критичну прогалину в розумінні цієї складної та недостатньо дослідженої проблеми.
2. **Наявність запиту зацікавлених сторін (стейкхолдерів):** багато українських зацікавлених сторін, включаючи активістів, політиків та громадські організації, неодноразово піднімали питання наслідків цих депортацій. Це дослідження надає дані, необхідні для ухвалення обґрунтованих рішень та адвокації.
3. **Порушення прав людини:** систематична депортація українських дітей є серйозним порушенням міжнародного права, зокрема Женевських конвенцій. Документування цих дій є важливим для забезпечення підзвітності та правосуддя.

4. **Національна безпека та стійкість:** примусове переміщення дітей є прямою загрозою демографічній стабільності, національній ідентичності та соціально-економічному відновленню України. Розуміння цих впливів є необхідним для розробки ефективних політичних стратегій.
5. **Політика та адвокація:** дослідження надає науково обґрунтовані дані для інформування національних і міжнародних зацікавлених сторін, сприяючи ефективним заходам для припинення депортацій та підтримки реінтеграції постраждалих дітей.
6. **Меморіалізація:** документуючи досвід і ставлення громадян України, це дослідження вносить вклад в історичний запис про жорстокість війни, гарантуючи, що ці події не будуть забуті, а їхні уроки передаватимуться наступним поколінням.
7. **Психологічне та культурне відновлення:** дослідження підкреслює важливість підходів, що враховують травми, для допомоги депортованим дітям у реінтеграції та відновленні їхньої української ідентичності, забезпечуючи їх довгострокове психологічне благополуччя та збереження культурної спадщини.

Це дослідження є не просто академічним аналізом, а життєво важливим інструментом для конкретних дій. Воно висвітлює руйнівні наслідки депортації, наголошуючи на необхідності термінових скоординованих зусиль для захисту дітей та майбутнього України.

1. **Порушення прав людини:** систематична депортація українських дітей є серйозним порушенням міжнародного права, включно з Женевськими конвенціями. Документування цих дій є важливим для забезпечення підзвітності та правосуддя.
2. **Національна безпека та стійкість:** примусове переміщення дітей становить реальну загрозу демографічній стабільності, національній ідентичності та соціально-економічному відновленню України. Розуміння цих наслідків є критичним для розробки ефективних політичних заходів.
3. **Політика та адвокація:** дослідження надає дані, що можуть бути використані для інформування національних та міжнародних зацікавлених сторін, сприяючи цілеспрямованим заходам, щоб запобігти подальшій депортації та підтримати реінтеграцію постраждалих дітей.
4. **Меморіалізація:** документуючи досвід і ставлення громадян України, дослідження робить свій внесок у історію, гарантуючи, що ці події не будуть забуті і стануть важливим уроком для майбутніх поколінь.
5. **Психологічне та культурне відновлення:** дослідження підкреслює необхідність підходів, орієнтованих на врахування травм, щоб допомогти депортованим дітям у процесі реінтеграції та відновленні української ідентичності, забезпечуючи їхнє довгострокове психологічне благополуччя та збереження культурної спадщини.

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ РЕСПОНДЕНТІВ

Чверть респондентів знаходяться у віці 18–34 роки, інші вікові категорії розподілилися майже порівну: 38% опитаних, яким 35–54 роки, та 37% — 55 років або більше.

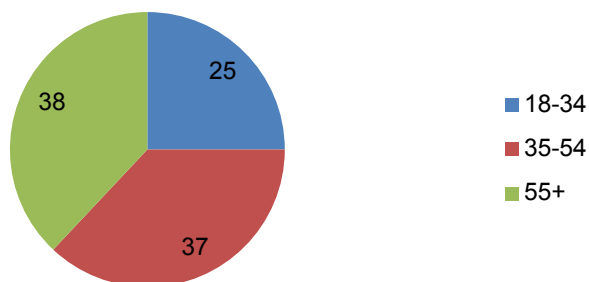

Рис. 1. Вік респондентів (у % до опитаних)

45% опитаних — чоловіки, та 55% — жінки.

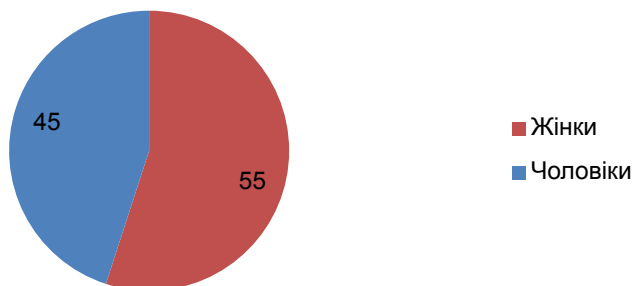

Рис. 2. Стать респондентів (у % до опитаних)

70% опитаних мають дітей.

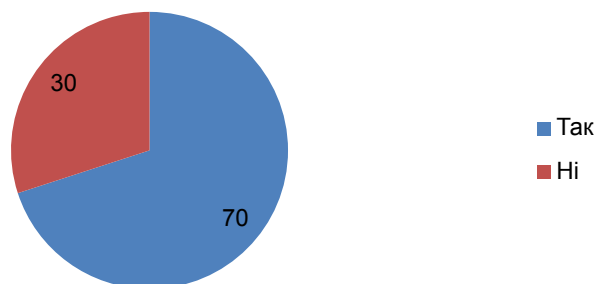

Рис. 3. Чи є у вас дитина/діти? (у % до опитаних)

На тимчасово окупованих територіях довелося проживати 11% респондентів. Відповідно, інші 89% не мали такого досвіду.

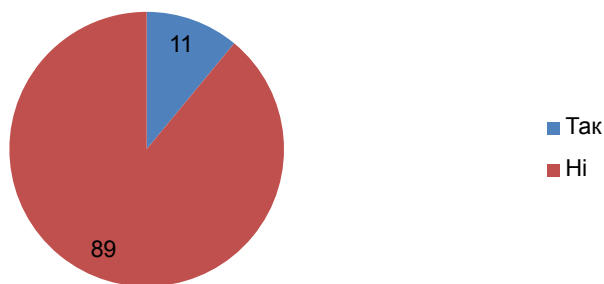

Рис. 4. Чи доводилось вам проживати на тимчасово окупованих територіях? (у % до опитаних)

28% опитаних мають досвід зміни місця проживання у зв'язку з війною.

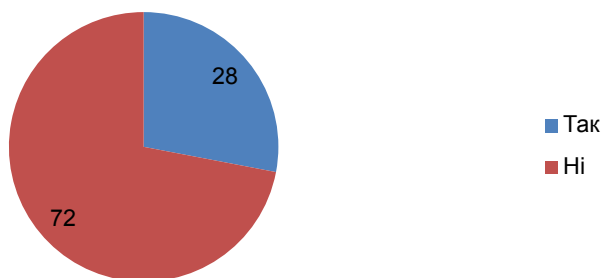

Рис. 5. Чи маєте ви досвід переселення у зв'язку з війною? (у % до опитаних)

Майже порівну розподілилися серед респондентів мешканці обласних центрів, сіл та селищ, а також міст в області: 35%, 33% та 32% відповідно.

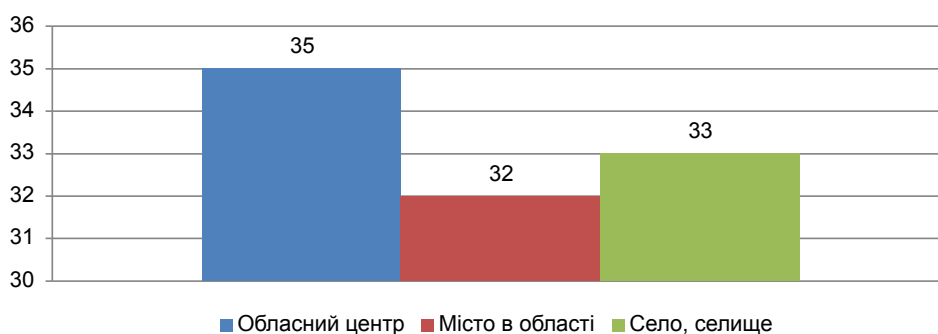

Рис. 6. Ваш населений пункт (у % до опитаних)

Розподіл респондентів за областю проживання такий: Львівська область — 29%, Харківська область — 22%, Черкаська область — 15%, Київська область — 12%, Одеська область — 11% та місто Київ — 11%.

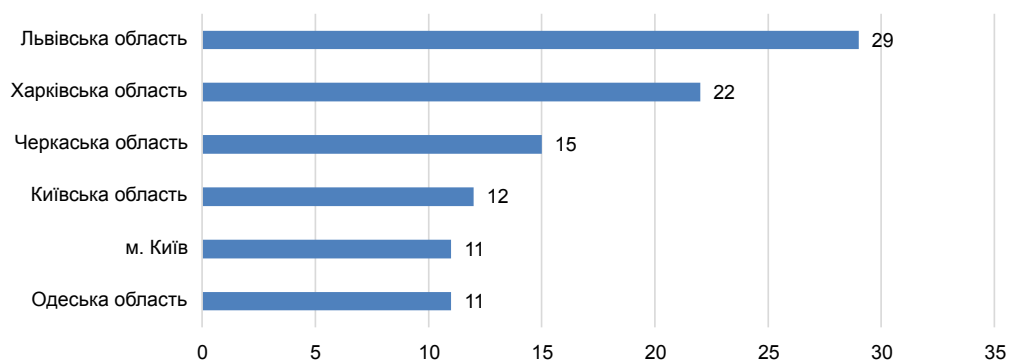

Рис. 7. Місце проживання респондентів (у % до опитаних)

СТАВЛЕННЯ ГРОМАДЯН ДО ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ДО РОСІЇ

93% респондентів негативно або вкрай негативно ставляться до депортації українських дітей з тимчасово окупованих територій до росії. Позитивно до цього ставляться 0,7% опитаних.

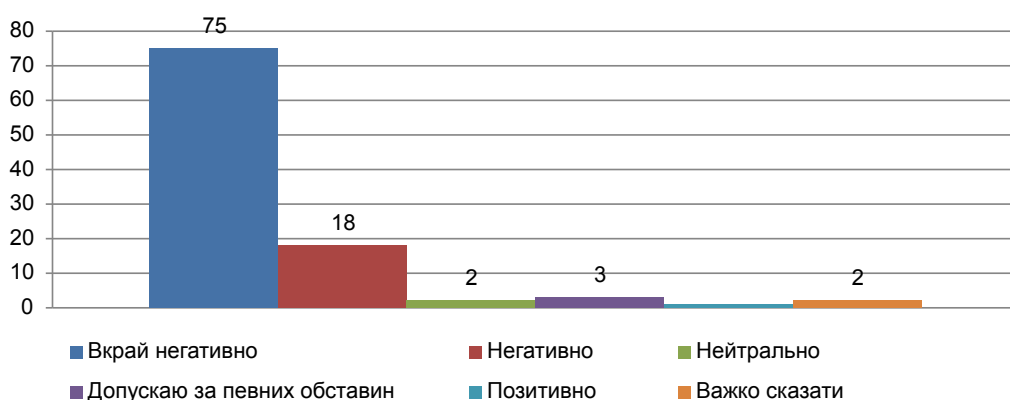

Рис. 8. Як ставитесь до депортації українських дітей з окупованих територій до росії? (у % до опитаних)

Коли респонденти чують про випадки депортації українських дітей до росії, здебільшого вони відчувають обурення (70%), меншою мірою лють (48%) та сум (35%). Позитивні емоції такі новини не викликають у жодного опитаного.

Рис. 9. Які емоції у вас виникають, коли ви дізнаєтесь про випадки депортації українських дітей до росії? (у % до відповідей)

Під час ФГІ учасники зазначали, що депортація є безперечним воєнним злочином росії на території України. Під час розмов люди висловлювали засудження, біль та обурення діями росії по відношенню до українських дітей та зазначали безліч проявів негативного впливу депортації на суспільство, економіку, культуру та громади в країні.

«Те, що депортація є, це доконаний факт, навіть з тих повідомлень офіційних, що за сприяння тих чи інших арабських країн було повернуто скільки-то дітей, це значить, що така політика від агресора вона є, причому ця політика вона достатньо строката, і вона достатньо грамотна, з моєї точки зору, бо війна, конфлікт, хоч називається низка інтенсивність, ті хто проживають в цьому конфлікті, напевно зі мною не погодяться, війна несе руйнування та горе».

Із фокус-групи з жителями півночі, 35–49 років

«Що я відчуваю, коли думаю про те, що наші дітки депортовані? Це логічно, напевно, те, що відчуває будь-яка адекватна людина — біль, жах через те, що взагалі все це випало нам на долю. Звісно, відчуваю біль, тому що це наші українські діти, це наше майбутнє».

Із фокус-групи з жителями півдня, 35–49 років

ПОІНФОРМОВАНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ТА ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ДО РОСІЇ

Переважно респонденти зазначали, що час від часу цікавляться темою депортації українських дітей до росії (65%). Регулярно цим цікавляться 19% опитаних, та 13% не цікавляться зовсім.

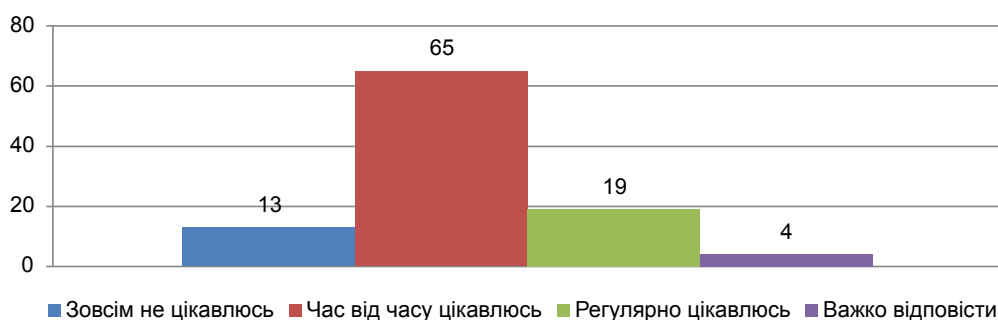

Рис. 10. Наскільки ви цікавитесь темою депортації українських дітей до росії? (у % до опитаних)

Майже всі опитані (96%) вважають, що висвітлювати проблему депортації дітей важливо.

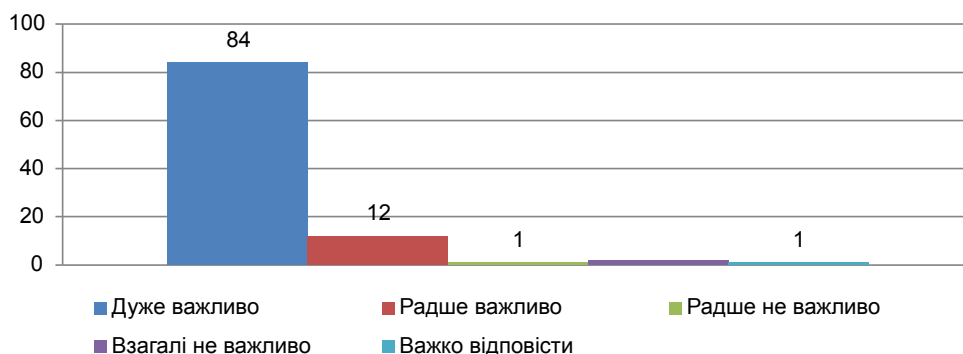

Рис. 11. Наскільки, на ваш погляд, важливо висвітлювати проблему депортації українських дітей? (у % до опитаних)

Більше половини респондентів (57%) вважають, що держава дуже або радше погано висвітлює тему депортації українських дітей. Водночас 28% оцінили висвітлення теми як дуже або радше добре. 15% завагалися під час відповіді на це запитання.

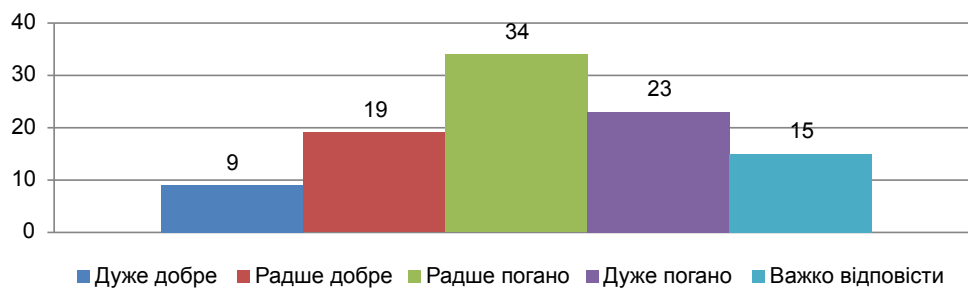

Рис. 12. Наскільки добре тема депортації українських дітей висвітлюється з боку держави? (у % до опитаних)

Учасники фокусованих групових інтерв'ю з різних регіональних груп та вікових категорій загалом погоджуються, що інформації про депортацію дітей не вистачає або ця тема є недостатньо висвітленою у медіа, на відміну від інших воєнних злочинів росії. Також були думки, що інформація представлена фрагментарно або викликає сумніви в її достовірності.

«Не дуже багато інформації про це висвітлюється в просторі, як там якісь збори чи щось подібне. Там, наприклад, десь щось прилетіло і когось вбило, на жаль. Але, якщо пошукати, то інформація є. І в принципі багато».

Із фокус-групи з жителями сходу, 20–34 роки

«Про депортацію дітей я тільки чула із соціальних мереж, але підтвердження — це неофіційно, що дітей із інтернатів вивозять з окупованих територій, там от такий шлях нібито через Крим, а потім далі в Росію, якби для того, щоб для усиновлення їх або стерти їхню національну ідентичність, де перебувають діти, доля їх невідома, я більше нічого не знаю».

Із фокус-групи з жителями півночі, 35–49 років

«Справа в тому, що я особисто наживо ні від кого це не чув, а просто з інтернет-ресурсів, и дуже багато дійсно їх забирають на «відпочинок» туди, а потім вони не повертаються. Але просто, як на мене, занадто мало приділяють часу цій темі».

Із фокус-групи з жителями півночі, 50 років і старше

Здебільшого респонденти вважають, що окупанти депортують у росію всіх підряд (58%). Втім 20% зазначили, що перш за все депортують дітей з інтернатів, та ще 16% вказали дітей, батьки яких загинули або зникли безвісти. Також українці схильні вважати, що більшою мірою окупанти депортують дітей молодшого віку (12%), ніж дітей постарше (4%).

Рис. 13. На ваш погляд, яких дітей передусім депортують в Росію? (у % до відповідей)

Майже ніхто з опитаних (95%) не стикався особисто з випадками депортації українських дітей до росії. По 2% респондентів зазначили, що стикалися з цим один/декілька разів.

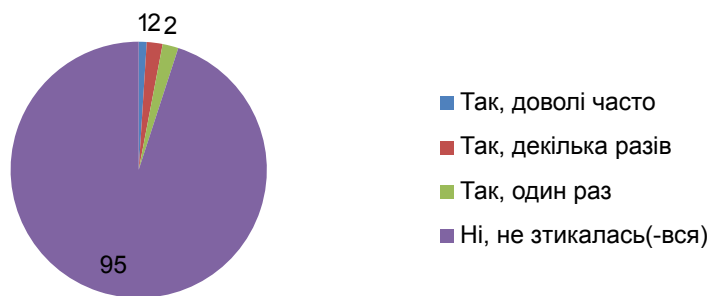

Рис. 14. Чи стикались ви особисто з випадками, коли українських дітей депортували в Росію? (знаєте таких дітей, їхніх батьків, або опікунів) (у % до опитаних)

СТРАХИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ДЕПОРТАЦІЄЮ ДІТЕЙ

Респонденти мають певні страхи стосовно наслідків депортації українських дітей до росії, найбільш популярними з яких є такі: «вони будуть назавжди розлучені зі своїми сім'ями» (73%), «їм будуть насаджувати антиукраїнську ідеологію» (59%), «вони отримають психологічну травму» (52%).

Рис. 15. Чого ви найбільше боїтеся стосовно депортації українських дітей до росії? (у % до відповідей)

Серед учасників фокус-груп спостерігається загальна тривога та страх щодо ситуації з депортацією дітей, хоча характер цих побоювань має деякі особливості в різних групах. Молоді люди, а також батьки побоюються нестачі інформації та незворотного впливу на свідомість дітей. Найявні значні побоювання щодо психологічної та культурної асиміляції депортованих дітей, а також їх перетворення на ворогів України, страхи щодо впливу російської пропаганди. Люди старшого віку більшою мірою наголошували на загрозах психологічного та фізичного насилля, що може сформувати у дітей негативне ставлення до України. Респонденти з півдня та сходу також говорили про страхи стосовно того, що держава не займатиметься пошуком та поверненням депортованих дітей, відсутність необхідного розголосу викликає у людей занепокоєння. У різних групах зустрічалися побоювання щодо власних дітей у контексті потенційної депортації.

«Не тільки страх того, що з ними робить росія, як це відбувається, як вони їх викрадають. І в принципі є страх того, що немає того потрібного розголосу, який є з іншими аспектами усіх подій... Є страх, що держава не буде цим займатися так, як, наприклад, полоненими. Що немає такого руху в європейських країнах або в західних щодо цього. І страх забути цих дітей є».

Із фокус-групи з жителями сходу, 20–34 роки

«Це дуже страшно, що ці наші українські діти, і вони вирости в тому середовищі, яке виховало в них негатив до всього українського. Оце саме страшно».

Із фокус-групи з жителями сходу, 50 років і старше

«У мене такий тваринний страх виникає, навіть від одної такої думки, що можуть забрати дитину. У нас така тут обстановка на Сумщині, що не знаєш, що воно буде».

Із фокус-групи з жителями півночі, 50 років і старше

«Діти можуть втратити своє коріння, тому що на них не укріплений мозок дитячий. Можна наліпити дуже багато інформації, задурити, голівоньку і використати це в подальшому».

Із фокус-групи з самотніми матеріями

«Я, напевно, якщо казати про страхи, так як я батько, маю двох маленьких дітей, то перший страх — це те, що в цю статистику може потрапити мої діти, я цього дуже не хочу, це по-перше. По друге, ситуація стає така, що дитячий розум досить легко піддається впливу».

Із фокус-групи з батьками, які мають малих дітей

Майже всі респонденти (95%) вважають, що росія, ймовірно, прищеплюватиме депортованим дітям антиукраїнську ідеологію.

Рис. 16. Наскільки, на вашу думку, є ймовірність того, що росія прищеплюватиме депортованим дітям антиукраїнську ідеологію? (у % до опитаних)

Респонденти переважно дуже або радше бояться (60 та 25% відповідно) того, що виховання депортованих українських дітей із боку росії вплине на майбутні покоління. Взагалі не бояться цього тільки 6% опитаних.

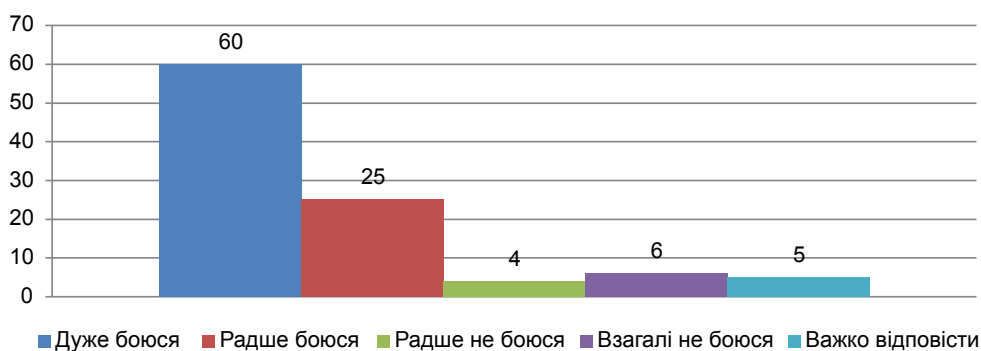

Рис. 17. Наскільки ви боїтеся, що виховання українських дітей росією вплине на майбутні покоління? (у % до опитаних)

72% опитаних вказали, що вони дуже або радше бояться, що їхніх власних або знайомих дітей може бути депортовано до росії. Взагалі не бояться цього 18% респондентів.

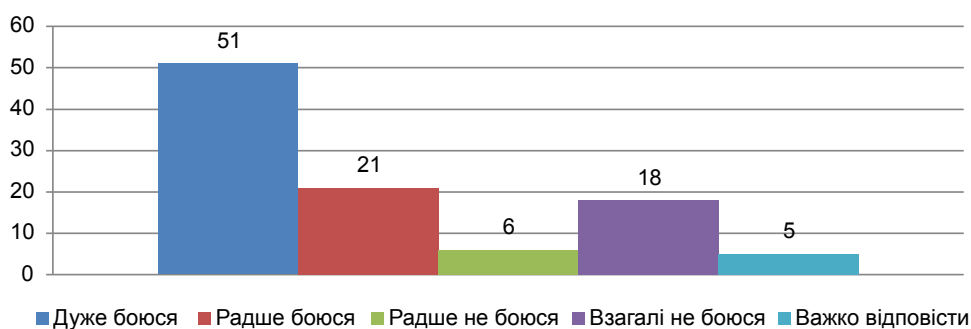

Рис. 18. Чи боїтеся ви, що ваші власні діти чи діти, яких ви знаєте, можуть бути депортовані в Росію і піддаватися там пропаганді? (у % до опитаних)

Найбільше цього бояться респонденти з Харківської та Черкаської областей (79% та 77% відповідно зазначили, що вони дуже або радше бояться).

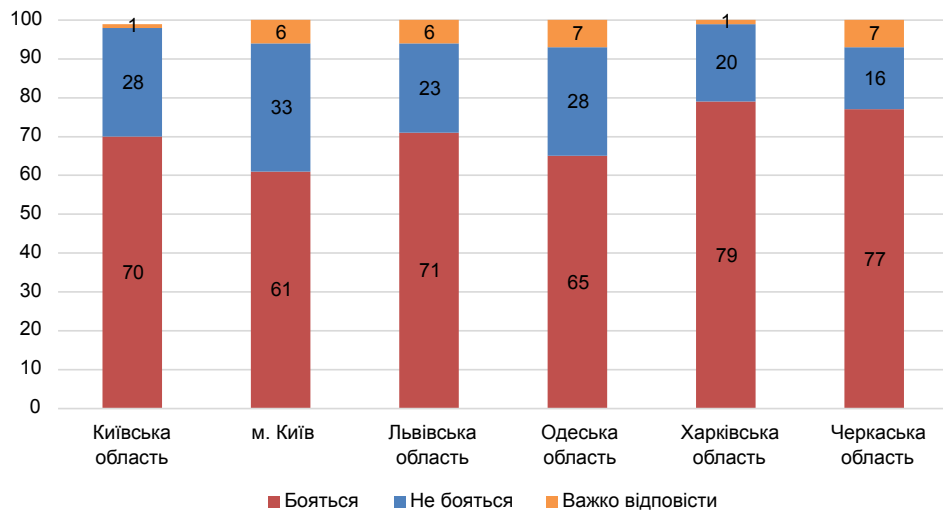

Рис. 19. Чи бояться респонденти, що їхніх власних або знайомих дітей можуть депортувати в Росію та піддавати там пропаганді, залежно від місця проживання (у % до опитаних)

ВПЛИВ ДЕПОРТАЦІЇ НА УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ, СІМ'Ї ТА ГРОМАДИ

Вплив на дітей

Опитані переважно зазначали, що депортація українських дітей до росії може нанести їм психічні травми (78%), позбавити їх майбутнього в Україні (60%), піддати їх впливу пропаганди (57%) та нанести шкоду їхньому здоров'ю (52%).

Рис. 20. Як, на вашу думку, депортація українських дітей до росії може вплинути на цих дітей? (у % до відповідей)

64% опитаних вірять, що страх депортації та пропаганди істотно впливає на поведінку дітей в Україні. 18% вважають, що це впливає помірно. Та 6% зазначили, що цей страх зовсім не впливає на поведінку дітей.

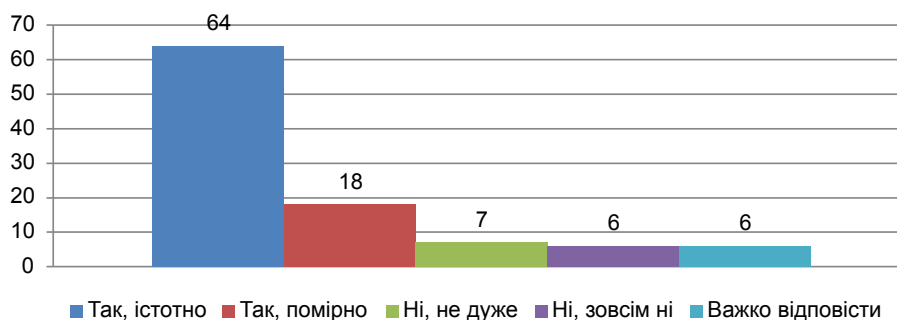

Рис. 21. Чи вірите ви, що страх депортації та пропаганди впливає на поведінку дітей в Україні? (у % до опитаних)

Говорячи про вплив депортації на українських дітей, учасники фокус-груп передусім говорили про ризик втрати української ідентичності, особливо серед маленьких дітей. Це є цілком ймовірним через агресивну пропаганду російської влади та налаштування дітей проти всього українського.

«Я думаю, відповідь тут однозначна, депортація наступним своїм кроком передбачає знищення національної ідентичності. Це ж по-іншому не працює і, напевно, наскільки нечисленими були факти депортації, все одно вони роблять достатньо значний внесок в загальне розмиття національної ідентичності, тобто це один з інструментів, один з механізмів, який може сам по собі і невеликий, але в комплексі дає, це є мета».

Із фокус-групи з жителями півночі, 35–49 років

«Я думаю, що в тому віці, коли дитина приїжджає, на неї йде найбільший вплив. Тобто вона вже може оцінювати самостійно, як до неї ставляться, як до неї звертаються її однолітки чи дорослі люди. І тут, умовно, ДНК буде українське, а її свідомість буде не українська. І вона буде вважати якусь там умовну Рязань чи Пензу своїм домом і ніколи навіть не буде здогадуватись, що її дід, справжнє місце народження, рідні і тощо залишились зовсім в іншій країні».

Із фокус-групи з жителями сходу, 35–49 років

«Їх будуть налаштовувати проти українців, я вважаю. Їх будуть вже рахувати росіянами. Їм будуть видавати вже російський паспорт. Вони будуть вже вчити російський гімн. Вони не будуть знати української мови. В них буде все російське. Тому наші діти стануть не наші».

Із фокус-групи з жителями півночі, 20–34 роки

Також учасники ФГІ зазначили негативний вплив депортації на навчання дітей та потреби у всебічній адаптації у разі повернення в Україну. Зокрема, на думку респондентів, мотивація до навчання в депортованих дітей може значно знизитися або зникнути взагалі. Були висловлені занепокоєння щодо того, що дітей будуть дискримінувати та булити після повернення в Україну. Особливо негативно це може вплинути на дітей старшого віку, які можуть мати серйозні психологічні наслідки у разі неприйняття з боку однолітків.

Вплив на сім'ї

Респонденти найчастіше вказували, що депортація українських дітей може завдати моральних страждань сім'ям (85%), психологічно травмувати їх (54%) та навіть призвести до розпаду (47%).

Рис. 22. Як, на вашу думку, депортація українських дітей до росії може вплинути на українські сім'ї? (у % до відповідей)

Майже 80% опитаних зазначили, що саме у випадку їхньої сім'ї депортація та пропаганда дітей може призвести до емоційних переживань. Ще 40% вказали, що вони можуть втратити членів сім'ї.

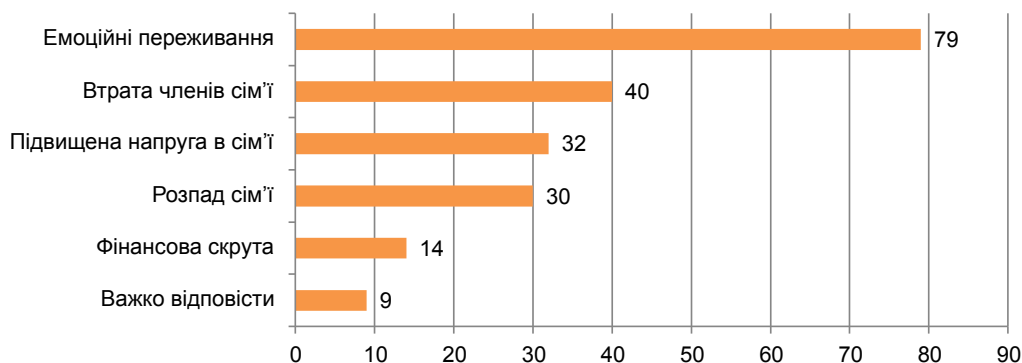

Рис. 23. Якого впливу саме на вашу сім'ю може мати депортація та пропаганда дітей? (у % до відповідей)

На думку переважної більшості опитаних (84%), страх перед депортацією та пропагандою викликає значне занепокоєння батьків та опікунів в Україні. 9% зазначили, що це викликає помірне занепокоєння. Що це не викликає занепокоєння взагалі вважають 4% респондентів.

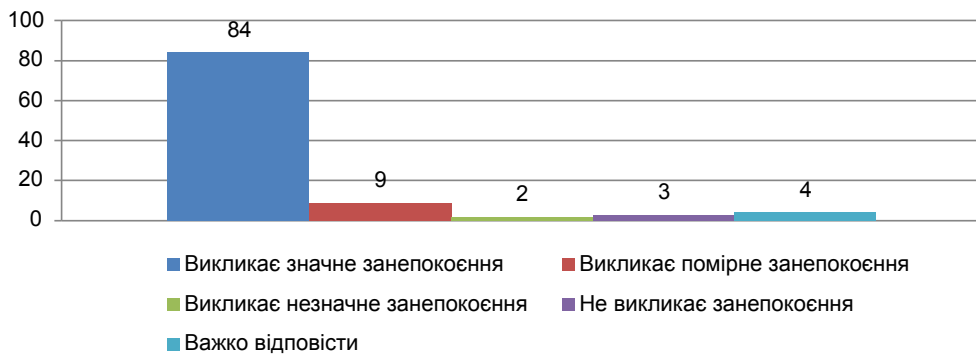

Рис. 24. Як, на вашу думку, страх перед депортацією та пропагандою впливає на психічне здоров'я батьків та опікунів в Україні? (у % до опитаних)

Респонденти з усіх фокус-груп також наголошували перш за все на психоемоційних наслідках депортації для сімей, що в подальшому може призвести до руйнування родинних зв'язків та загальному погіршенні психічного здоров'я членів сім'ї.

«Я хочу сказати, що варіантів відповідей нема, крім того, що це величезна трагедія... Уявляєте, що вашу дитину взяли та вирвали з сім'ї? Таку трагедію, таке горе пережити дуже важко... Потім будуть і сім'ї розпадатися. Тому що дуже важко жити в такому стані. Хтось, може, піде в якісь залежності. Тому що в нього не буде вистачати сили боротися з усім цим».

Із фокус-групи з жителями півдня, 35–49 років

«Я також вважаю, що нормальна сім'я, яка турбується, яка любить і чекає свою дитину назад, вона буде постійно перебувати в стресі. Це емоційний дисбаланс, що обов'язково позначиться на здоров'ї, на стосунках у сім'ї, з родичами».

Із фокус-групи з жителями півночі, 20–34 роки

«Я думаю, що і зв'язки між чоловіком і дружиною можуть перериватися, розриватися у зв'язку з депортацією дітей, тобто сім'ї руйнуються».

Із фокус-групи з батьками, які мають малих дітей

Також учасники зазначали, що сім'ї можуть піддаватися різним ризикам у процесі повернення депортованих дітей, адже часто для цього треба самостійно їхати до росії. У випадку розлучення з дитиною батьками легше маніпулювати та нав'язувати свої умови для возз'єднання сімей. В основному респонденти погоджувалися з тим, що більшість батьків, не дивлячись за ці ризики, все одно поїдуть до країни-агресора задля повернення дитини. Відрізнялися думки тільки групи одиноких матерів, які переважно заперечували, що сім'ї поїхали б на пошуки своїх дітей у росію, бо це немає сенсу і не допоможе забрати дитину додому.

«Дивіться, мені здається, якщо батьки залишилися на території України, а дитину депортували, то батьки ж не складуть руки, вони будуть її якось шукати, можливо навіть будуть виїжджати туди у росію якимось шляхами іншими, щоб її якось знайти».

Із фокус-групи з жителями півночі, 50 років і старше

«Дитина, яка в руках ворога, — це можливість робити з тобою все, що завгодно для більшості... Тут дуже сильний якір, і ним можна користуватися в дуже багато способів».

Із фокус-групи з жителями півночі, 35–49 років

Мені чомусь здається, що легше маніпулювати та управляти тоді сім'ями, де вони втратили дітей. Тобто депортували їхніх дітей. Тому й старається, мені здається, росія в цьому плані більше. Щоб підкорити собі не тільки дитину, а й його сім'ю».

Із фокус-групи з жителями сходу, 50 років і старше

«Я вважаю, що кожна родина розуміє, що у нас в країні вони можуть хоч щось зробити, щоб дитину повернули. Якщо вони поїдуть туди, то не факт, що вони доїдуть до своєї дитини, доберуться, знайдуть і зможуть якимось чином зробити так, щоб вона жила з ними, а не поїхала там далі по якихось таборах, будинках дитячих».

Із фокус-групи з одинокими матерями

Учасники також зазначали про необхідність надавати можливості для контакту розлучених сімей, як це роблять із військовополоненими. Для цього треба звертатися за допомогою до міжнародних організацій, які працюють в обох країнах, як, наприклад, Червоний Хрест. Також за можливості варто спілкуватися з дітьми через інтернет.

«Звернутися до Європи, щоб вона через свої організації, які працюють там, а вони там працюють... Той самий Червоний Хрест. Він там працює. Ініціювати створення таких контактних груп, які будуть мати якісь можливості до діалогу із тими територіальними громадами на території росії. Наприклад, дитячий будинок. Ми знаємо, що там дитина. Приходять представники ЄСПЧ чи Червоного Хреста і через омбудсмена тамошнього ініціюють діалог».

Із фокус-групи з жителями сходу, 20–34 роки

«Ми живемо в умовах мережевого прекрасного світу... принаймні хоча б віддалено підтримувати зв'язок можна, нехай це буде якась нейтральна третя країна, буде це забезпечувати... той же самий Червоний Хрест».

Із фокус-групи з жителями півночі, 35–49 років

«Я думаю, що зараз комунікації через інтернет. В інтернеті повинні бути якісь, мабуть, я не знаю, сайти, може, якісь, які цей би зв'язок підтримували. Я думаю, що діти — вони дуже через інтернет багато спілкуються. Вони дуже багато сидять в телефонах. Вони володіють більше інформацією, ніж ми, дорослі. І вони можуть краще і швидше знайти допомогу для себе, якщо їм це буде потрібно. Думаю, що так. Інтернет — сила».

Із фокус-групи з жителями сходу, 50 років і старше

Окрім того висловлювалися думки щодо налагодження діалогу безпосередньо з місцями перебування дітей — базами відпочинку, інтернатами, приймаючими сім'ями тощо. Це може спростити спілкування з рідними, а також сприяти відвідуванню та поверненню дітей додому.

«Може якимись правдами — неправдами приїхати в цей інтернат, сказати, що хочеш допомогти цьому інтернату якомсь, якусь допомогу, щоб побачити свою дитину».

Із фокус-групи з жителями півночі, 50 років і старше

«Наладити дружні контакти з той сім'єю, з якою перебуває дитина, тоді буде зв'язок».

Із фокус-групи з жителями півночі, 50 років і старше

Вплив на громади

Половина опитаних громадян вважають, що депортація українських дітей до росії може погіршити матеріальний стан громад (52%), буде мати довгострокові соціальні наслідки у майбутньому (48%), а також негативно впливатиме на збереження культурної спадщини і традицій (47%).

Рис. 25. Як, на вашу думку, депортація українських дітей до росії може вплинути на українські громади? (у % до відповідей)

Більше половини респондентів (56%) зазначили, що саме на їхню громаду депортація українських дітей може вплинути у вигляді втрати культурної спадщини та традицій. Майже однакова кількість опитаних вказали, що це може призвести до розшарування суспільства (38%), розмивання довіри громади (37%) та економічного занепаду (37%).

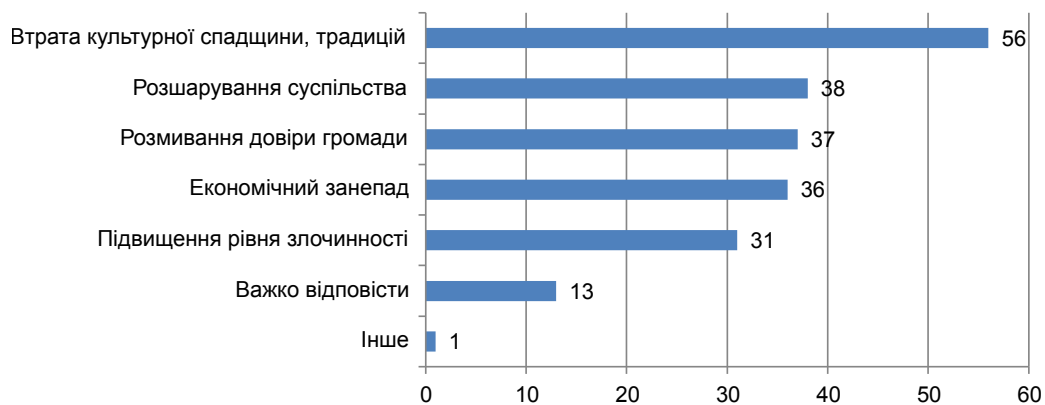

Рис. 26. Якого впливу саме на вашу громаду може мати депортація та виховання дітей? (у % до відповідей)

Учасники ФГ з усіх регіонів зазначили, що депортація дітей має значний негативний вплив на українські громади. Представники всіх опитаних груп говорили про ризики депопуляції, втрату родинних зв'язків, загрози національному генофонду, старіння нації тощо. Також вказували на можливе розчарування в державі через втрату дітей, що негативно вплине на розвиток громад. Крім того, зазначалося, що депортація залишає громади порожніми та позбавленими перспектив на майбутнє.

«Мені здається, особисто для мене, це якщо я кажу про громаду, про такі випадки, які трапляються і не завершуються позитивно, то це є приводом для зневіри до держави. Приводом для того, щоб думати, що ми як держава безсилі в цьому. Ми як громада трошки менше, а держава трошки більше. І в цьому питанні ми відчуваємо, що ми безсилі, ми не захищені».

Із фокус-групи з жителями сходу, 20–34 роки

«Я хотів би сказати таке, що ми беремо зараз цих дітей як таке якесь масове явище. Якщо індивідуально брати, то громади можуть втратити в майбутньому якихось відомих особистостей, тобто письменників, науковців. І це також дуже важливо. Наприклад, ми знаємо, що з України на початку ХХ століття скільки умів, усіляких талантів виїхали. Ось. Може повторитися ця сама історія. І потім будуть в Вікіпедії писати, колись через 100 років, що це був українського походження хтось».

Із фокус-групи з жителями півночі, 20–34 роки

Також була висловлена думка, що депортація впливає на необхідність підтримувати зв'язки з росією, що має негативний вплив на громади.

«Для громад є ризику того, що ми будемо змушені продовжувати тримати в голові ці зв'язки, будемо змушені бути прив'язаними... І це дійсно створює додаткові якорі для того, щоб ми не відгороджувались від них. І на громади це матиме деструктивний вплив, тому що ми під оцим впливом зв'язків з росією перебували досить давно, і ми переконались в тому, що руський мір нічого доброго не дає ані в плані культурному, ані в плані матеріальному. І ми хочемо звідси тікати, а нас прив'язують. І оці локальні історії конкретних людей, конкретних дітей, вони будуть, оцей загальний концепт негативу нести в конкретні сім'ї конкретні, в маленькі ці товариства, суспільства такі».

Із фокус-групи з жителями півночі, 35–49 років

Окремо учасники фокус-груп говорили про негативний вплив депортації на передачу культурних цінностей, зокрема зазначалося, що відірваність дітей від рідного середовища може призвести до втрати ними національної культури та мови, а також загалом зв'язку з традиціями свого народу. Водночас респонденти вказували, що це залежить від віку депортованих дітей: молодші можуть повністю втратити знання українських традицій та цінностей, більш старші діти можуть зберегти певний культурний код.

«Тут ми кажемо про пряме нав'язування культурних цінностей не її країни. Дитина вже себе буде відчувати громадянином іншої країни. Або, навіть, не громадянином, а просто жителем іншої країни. Плюс, до цього, мені ще здається, що таке от агресивне нав'язування «культурних цінностей», в лапках, іншої країни, агресора дитині — це може бути не тільки як становлення її, як особистості, а ще і десь підсвідомо сприйняття нашої країни, її рідної країни, як ворога».

Із фокус-групи з жителями сходу, 20–34 років

«Вони просто забудуть все. Їх же там навчати будуть чужому. Якщо більш-менш доросла дитина, то вона цього не забуде, як з нею бабуся, батько, мати спілкувалися. Це не забувається. А вже маленьким — це промиють мізки».

Із фокус-групи з жителями сходу, 50 років і старше

«Звичайно, що діти депортовані, особливо, якщо вони у молодшому шкільному віці, якщо це дітки маленькі, то з їхньою свідомістю росіянам буде дуже добре, вони краще впораються із цими дітьми і звичайно традиції вони забудуть українські».

Із фокус-групи з жителями півночі, 35–49 років

Була висловлена й оригінальна думка щодо того, що в глобалізованому світі ця проблема збереження культурної спадщини не постає такою актуальною:

«Дивіться, на жаль, ми живемо в глобалізованому світі. Я сам культуролог, можна сказати, за освітою. То я вам скажу, що тут, особливо традиції ці всі, — це на рівні щось тої вишиванки, якісь гарбузи, соняшники. На жаль, наші люди традиції та історії, і культури майже не знають і так. Тобто культура майбутнього — вона і в росії, і в Україні, і в Європі буде плюс-мінус однаковою вже».

Із фокус-групи з жителями півночі, 20–34 років

Респонденти з усіх фокус-груп також мали дуже схожі думки щодо впливу депортації українських дітей на економіку країни, вказуючи, що в майбутньому це може призвести до втрати трудового потенціалу, депопуляції, зниження ВВП тощо, адже нікому буде працювати та споживати товари/послуги, зокрема говорили про скорочення робочих місць в освітній сфері через нестачу дітей.

«У нас менше молодого покоління, яке потім буде навчатись, отримувати професію, потім буде працювати, приносити, платити податки. Тобто це все воно як такий сніжний ком, що в довгостроковій перспективі... Зараз ми цього, можливо, не відчуваємо. Але в майбутньому ми це дуже сильно відчуємо, тому що і населення наше — воно буде зістарюватись. Тобто у нас буде кількість дорослого населення більша, ніж молодшого. І зараз, наприклад, ми розуміємо, що діти, яких депортували, вони не користуються тими ресурсами, які у нас є в країні. Тобто їм не купляють одяг, не купляють іграшки, їжу. Тобто це все такі якісь причини, які ми зараз, може, не бачимо і не відчуваємо, але потім, в майбутньому, ми це зрозуміємо і відчуємо».

Із фокус-групи з жителями сходу, 20–34 роки

«Як я вже казала, що народжуваність у нас і так вже кілька десятиліть така не дуже гарна. А ще й позбавили нас дітей, депортували. То це ще мінус такий великий. І нам його ніяк не заповнити. А ще, враховуючи, скільки батьків, синів загинуло... Скажімо так, немає від кого зараз і народжувати. Тобто то це дуже така криза. Тобто це наш потенціал. Діти — це наш потенціал. Можливо, там є і вчені, видатні люди, і просто гарні люди, а їх нас позбавили».

Із фокус-групи з жителями сходу, 35–49 років

«Я вважаю, що дітей, яких депортували, вони ж виростуть. І це можуть бути дуже гарні спеціалісти, яких втратила наша держава. І це суттєво, так як цінується наш ум український. І ця дитина, яка вже буде доросла, вона вже буде працювати на країну-агресора».

Із фокус-групи з жителями півночі, 20–34 роки

ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ

Серед кроків, які можна вжити для пом'якшення наслідків депортації українських дітей, респонденти частіше виокремлювали такі: запровадження програм підтримки розвитку дітей (57%), виділення державних коштів для розвитку дитячої інфраструктури громад (49%), збільшення державної підтримки (виплат) для новонароджених (48%). Щодо інших думок, то респонденти переважно зазначали, що нічого не допоможе, необхідно тільки повернути цих дітей додому. Деякі опитані зазначали, що потрібно закінчити (виграти) війну, знищити росію, змінити владу в Україні.

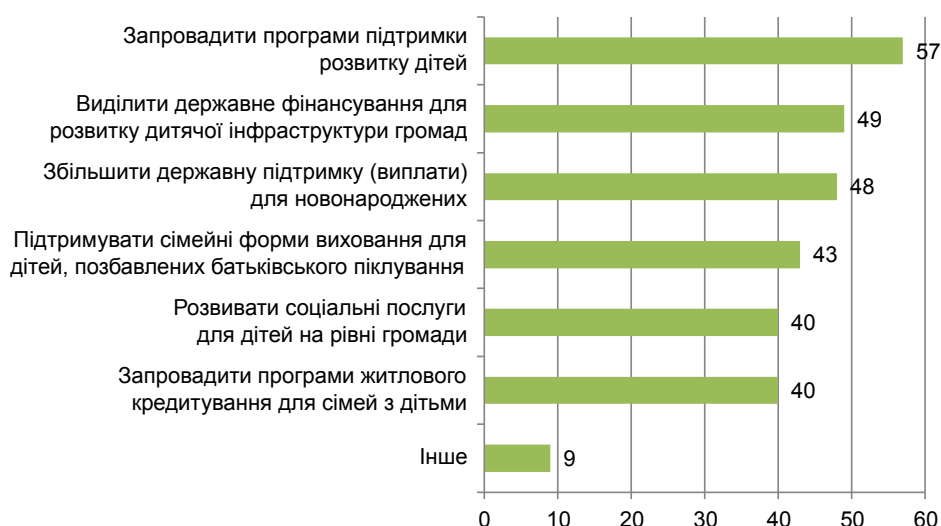

Рис. 27. Які кроки, на вашу думку, можна вжити для пом'якшення наслідків депортації? (у % до відповідей)

Щодо пом'якшення страхів депортації у населення, більшість респондентів (62%) вказали на підвищення безпеки у вразливих зонах. 55% зазначили, що послуги психологічної підтримки постраждалих сімей також можуть бути в нагоді. Кожен другий українець впевнений, що зменшити побоювання можуть більше інформування з боку уряду (52%), міжнародний тиск і дипломатичні зусилля (50%), створення безпечних зон в межах України (49%). Серед інших варіантів згадували вчасну примусову евакуацію та закінчення війни.

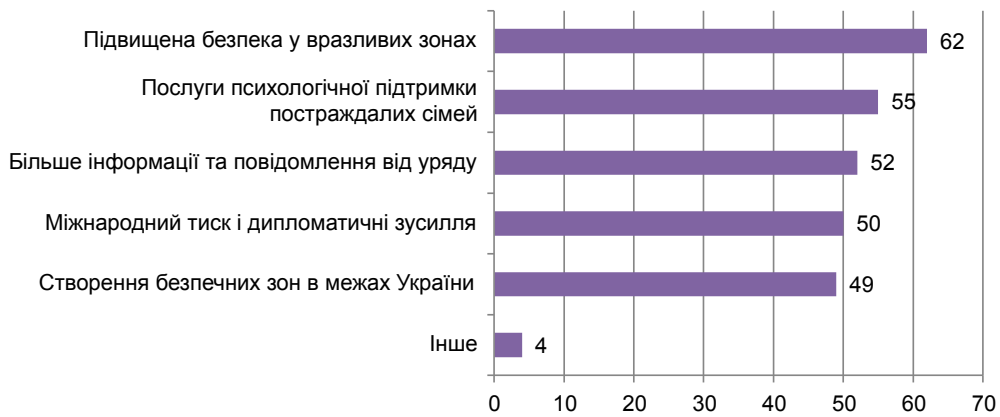

Рис. 28. Які заходи, на вашу думку, слід вжити, щоб пом'якшити страхи депортації? (у % до відповідей)

Евакуація з небезпечних районів (зокрема примусова) може бути також ефективним механізмом запобігання депортації українських дітей на територію росії, на думку абсолютної більшості респондентів (86%). Окрім цього, серед запобіжників депортації опитані вказували на створення комфортних умов для переселення в безпечні райони (57%) та постійне інформування про ризики депортації (55%) як механізми її запобігання.

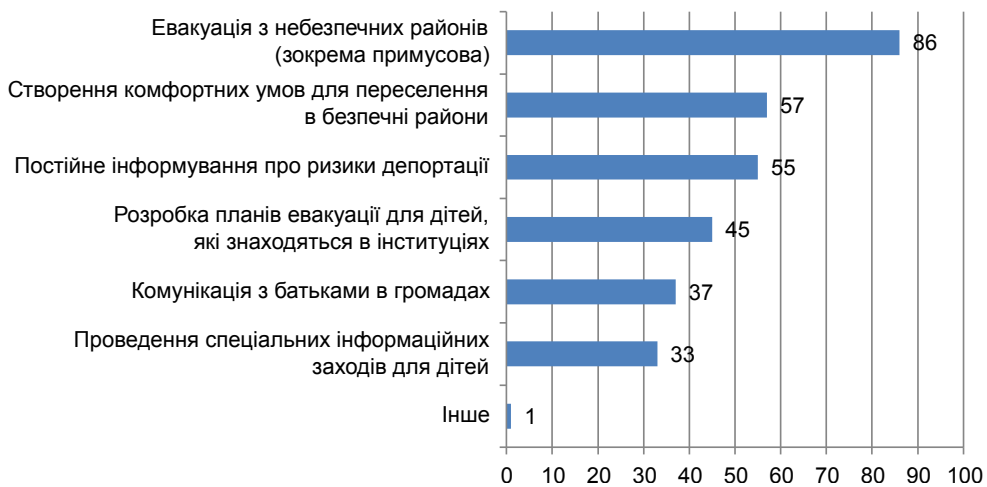

Рис. 29. Які механізми запобігання депортації дітей можуть бути запропоновані на територіях, які є в зоні ризику окупації? (у % до відповідей)

Опитані вважають, що наступні рішення могли б вирішити основні проблеми, що призводять до депортації дітей: постійна увага до проблеми депортації дітей з боку міжнародних та українських медіа (68% та 58% відповідно), створення коридорів та умов для евакуації сімей з дітьми з окупованих територій (64%), створення спеціальної комісії з розслідування таких випадків на рівні ООН (48%).

Рис. 30. Як ви вважаєте, які рішення могли б вирішити основні проблеми, що призводять до депортації дітей? (у % до відповідей)

Серед дій, які може зробити держава, щоб пом'якшити наслідки для сімей, чиї діти депортовані, учасники фокусованих групових інтерв'ю пропонували такі:

- своєчасне та повне надання інформації;
- систематизована соціальна та психологічна робота з такими сім'ями;
- спрощена процедура подання документів;
- надання фінансової допомоги;
- створення спеціалізованого державного органу з пошуку та повернення таких дітей, як із військовополоненими;
- залучення міжнародних організацій для впливу на росію;
- збір даних та пошук депортованих дітей, забезпечення зв'язку із ними та встановлення контактів із родичами.

Особливо часто учасники наголошували на необхідності надання інформаційної та психологічної допомоги таким сім'ям.

«Тільки робота з психологом, підтримка рідних, підтримка «Служба розшуку дітей», щоб була якась інформація... Це очікування, напруга всередині».

Із фокус-групи з жителями півдня, 20–34 роки

«Не відмовлятися, усіляко показувати, розшукувати, відшукувати, намагатися повернути назад усіх через міжнародні фонди... Показуючи їм те, що держава їх вважає своїми, що держава їх не покинула».

Із фокус-групи з жителями півночі, 35–49 років

«З такими сім'ями, мені здається, обов'язково повинен психолог працювати, щоб люди не впадали у відчай, щоб трималися. Тому що це ж невідомо, скільки це буде продовжуватись і які будуть наслідки. У кожного буде своя історія. Психолог, щоб люди підтримували своє психологічне здоров'я. І, звичайно, шукати свою дитину».

Із фокус-групи з жителями сходу, 20–34 роки

Переважно респонденти не дуже впевнені в здатності українського уряду захистити дітей від депортації та пропаганди з боку росії (40%), зовсім не впевнені ще 23% опитаних. Тоді як дуже та дещо впевнені тільки третина українців (33%).

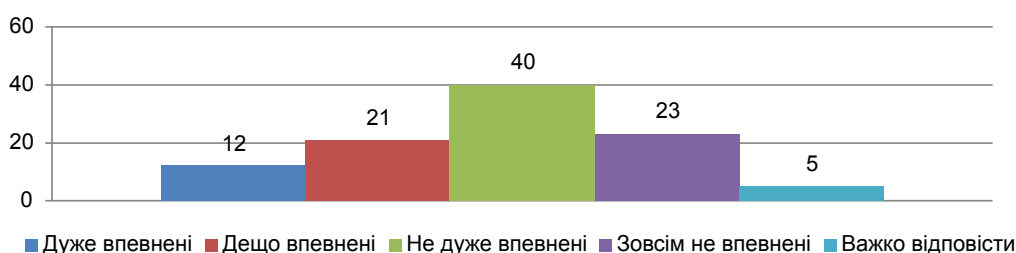

Рис. 31. Наскільки ви впевнені в здатності українського уряду захистити дітей від депортації та пропаганди з боку росії? (у % до опитаних)

Дуже мало респондентів (3–4%) вважають будь-які із запропонованих органів та установ дуже ефективними у розв'язанні питання депортації українських дітей до росії. Частіше вони вважають їх усіх не ефективними, втім найбільш не ефективними органами, на думку респондентів, у цьому питанні є український уряд (на що вказали 44%) та уряд США (42%). Найбільш ефективними або радше ефективними є українські громадські організації (49%) та міжнародні організації (43%).

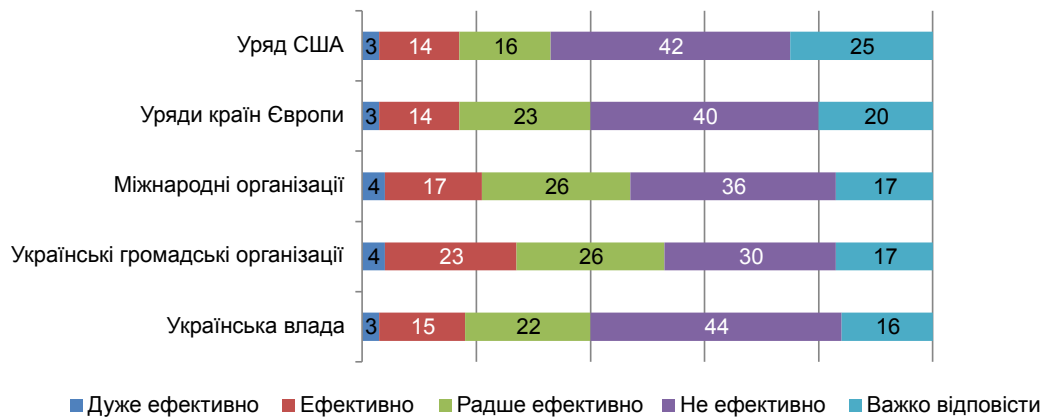

Рис. 32. Як ви оцінюєте ефективність таких органів та установ у вирішенні питання депортації дітей до росії? (у % до опитаних)

Більшість учасників фокусованих групових інтерв'ю впевнені, що уваги до проблеми депортації українських дітей на міжнародному рівні не достатньо. Уряди країн Європи та США, а також міжнародні організації вкрай погано працюють у цьому питанні.

«Я думаю, недостатньо інформації, тому що мало хто володіє інформацією про депортацію дітей, навіть в соціальних мережах. Про це і міжнародні організації, такі як ООН, ОБСЄ, Червоний Хрест, мало надають дані».

Із фокус-групи з жителями півночі, 35–49 років

«Недостатньо. І немає ефективності. Ніхто про це не говорить. Всі наші тематики можуть перебиватися іншими конфліктами, як то там ізраїльсько-палестинський тощо. І все. І всі про все забули. Два дні був хайп, що путіна не заарештували, і всі забули. А він може далі поїхати в наступну країну. А наші діти будуть там далі десь в якихось таборах, скажу грубо, але загнивати, коли тут вони могли рости щасливими, а там — не думаю».

Із фокус-групи з жителями сходу, 35–49 років

«Ні. Тому що ніхто не зацікавлений у цьому — ні ООН, ні «Червоний Хрест». Так, вони допомагають — медикаменти і гроші, на цьому допомога закінчується. А більше ніхто нічого не хоче робити».

Із фокус-групи з жителями півдня, 20–34 роки

На думку учасників, на міжнародному рівні потрібно надати розголосу цій темі, пропонувати повернення дітей через посередників: інші країни, міжнародні організації. Також важливо зафіксувати докази депортації, щоб це було визнано на міжнародному рівні.

«Цим повинні займатися, на мою думку, не тільки дипломати, також і політики. Я не знаю, можливо, і займаються, у нас то, полонених повертають, але ж розголосу немає, що хтось там чим займається, правильно працює розвідка, десь там через, якісь зв'язки проводять обмін, а на дітей я не знаю, як там. Розумієте, полонених міняють на полонених, на кого там міняти дітей на полонених, є якась процедура, повинна бути, можливо, викупати за гроші, я цього не знаю, не думаю, що цим не займаються. Займаються, можливо, але воно ж не висвітлюється просто».

Із фокус-групи з жителями півночі, 50 років і старше

«Піднімати питання. Навіть хай той ООН не працює. В ООН кожен день піднімати це питання. Щоб чули всі дипломати, щоб більше працювали. В ООН, в ОБСЄ. Навіть той самий Червоний Хрест, який не працює. Казати, в усі колокола бити. Це моя думка».

Із фокус-групи з жителями сходу, 50 років і старше

«Перш за все, я думаю, що максимально трубити про цю проблему. Прямо на всіх можливих майданчиках. Тобто ще мені приходить на думку, що ось, наприклад, у нас є, можливо, створення якихось трьохконтактних, трьохсторонніх груп. Тобто, коли міжнародна якась організація, і з нашої сторони, і з російської. І щоб це було так дуже висвітлено, як ось, наприклад, відбуваються зустрічі в форматі «Рамштайн». Ми про це чуємо. Ми потім бачимо, що було обговорено, які результати».

Із фокус-групи з жителями сходу, 20–34 роки

Опитані здебільшого підтримали би такі ініціативи запобігання депортації: створення коридорів та умов для евакуації сімей з дітьми з окупованих територій (69%), створення ефективних механізмів ідентифікації та пошуку депортованих дітей (64%).

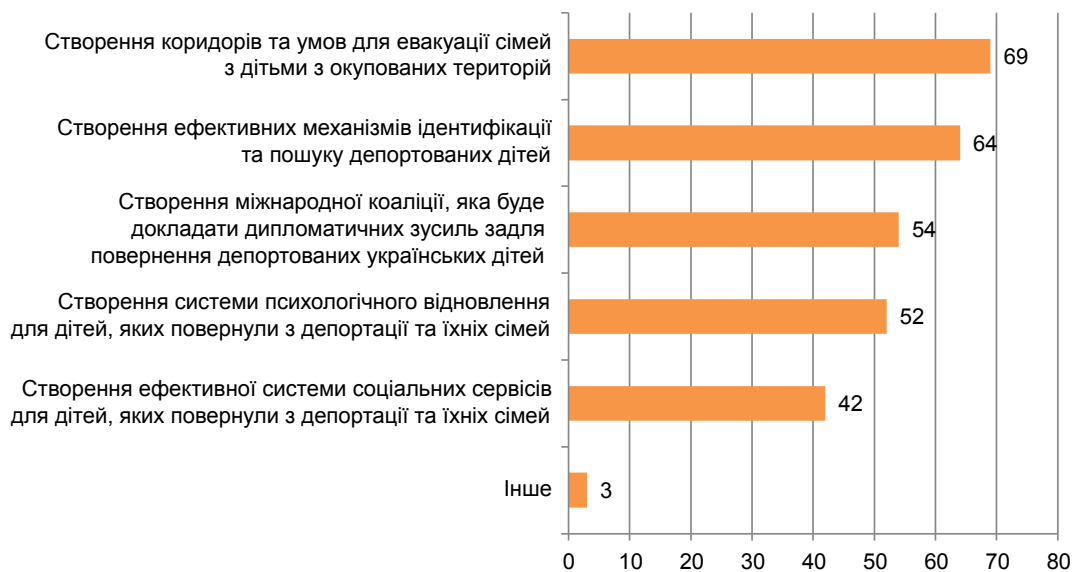

Рис. 33. Які ініціативи чи політики ви б підтримали, щоб запобігти депортації? (у % до відповідей)

Значна частина учасників ФГ висловлювали критичне ставлення до наявних механізмів евакуації людей з тимчасово окупованих територій та територій, які щоденно піддаються обстрілам і є вкрай небезпечними для проживання дітей. На їхню думку, держава недостатньо опікується населенням цих територій і не створює належних умов для подальшого розміщення та проживання у приймаючих громадах.

«Просто дитину забирають, відвозять кудись там. Але так само немає якихось спеціалізованих центрів, які б десь розподіляли. Вивозять у місто, залишають, і там якось вже як зможеш. Тому мені зрозуміло, чому люди, багато хто, відмовляються від такої евакуації. Люди там залишаються».

Із фокус-групи з жителями сходу, 20–34 роки

«На мою думку оцінка евакуації — це десь 0, тому що навіть зараз оця наша зустріч відбувається за допомогою якоїсь міжнародної організації неполітичної, громадської якої організації, тобто без участі самої держави. Я так підозрюю, що це дослідження націлене на те, щоб привернути увагу держави, тому що ця проблема дійсно є».

Із фокус-групи з жителями півночі, 35–49 років

Але зустрічалися і позитивні оцінки зусиль держави у цьому напрямку.

«Я вважаю, що держава допомагає, щоб не було депортації. Вони саме в прикордонних зонах вмовляють людей, щоб люди з дітками виїздили на більш безпечні місця».

Із фокус-групи з жителями півночі, 20–34 роки

«Я оцінюю доволі так, хорошо, добре. Тому що вони пропонують виїжджати: «Тут буде окупована територія». Евакуація є, але умови погані, та людям потрібно більше пояснювати, що треба виїхати».

Із фокус-групи з жителями сходу, 20–34 роки

Інших механізмів запобігання депортації, крім евакуації, учасники жодної з груп запропонувати не змогли, вважаючи евакуацію самою дієвою, однак наголошуючи на недоліках того, як саме це відбувається наразі в країні.

ПОВЕРНЕННЯ ТА МАЙБУТНЄ ДЕПОРТОВАНИХ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ

Більше половини опитаних (58%) не вірять, що росія колись поверне всіх депортованих українських дітей. 24% вважають, що поверне, але в довгостроковій перспективі. 11% вірять, що це відбудеться у найближчі роки. 8% важко відповісти.

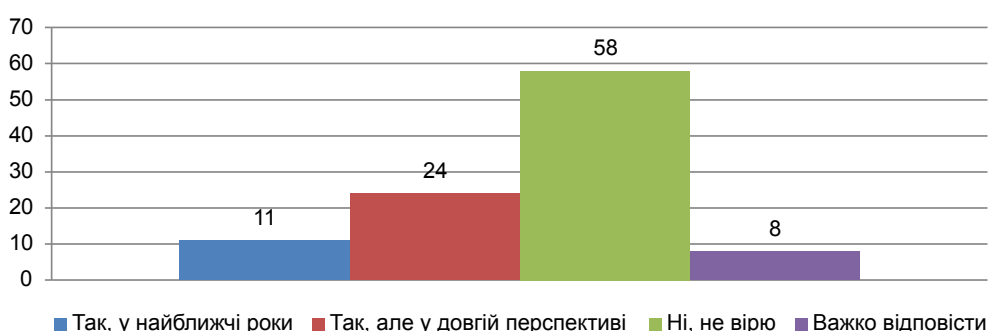

Рис. 34. Чи вірите ви, що росія коли-небудь поверне всіх депортованих українських дітей? (у % до опитаних)

Учасники фокус-груп вагалися в думках щодо майбутнього депортованих дітей. Переважно респонденти говорили про їхню тяжку долю, однак наголошували на тому, що це залежатиме від самої дитини, її віку та умов, в які вона потрапить після депортації. Висловлювалися занепокоєння щодо того, що депортовані діти залишаться в росії та працюватимуть на її економіку, можуть піти в армію та в подальшому воювати проти України, втративши українську ідентичність. Ймовірно, що після депортації більшість дітей влаштовують в освітні заклади, нав'язують пропагандистські меседжі та дають російське громадянство, що вкрай ускладнює повернення дитини на Батьківщину.

«Я думаю, основна маса дітей, які були депортовані, це у них тільки два шляхи буде. Перший — це піднімати там Сибір, будівництво і так далі. І друга половина — це служба в російській армії, щоб заробити гроші».

Із фокус-групи з жителями сходу, 50 років і старше

«Цим дітям легко все, що хочете вкласти в голову, і сказати бачите, вас покинула ваша держава... І тепер вони мають бути за це вдячні, якось допомагати боротися з нами».

Із фокус-групи з жителями півночі, 35–49 роки

«Більшість все-таки осяде, залишаться вони в росії, будуть працювати там, якщо ж, звичайно, вони не повернуться в Україну чи не виїдуть до європейської країни. А якщо вони там залишаться, звичайно вони будуть працювати і жити в росії, створювати там свої сім'ї і працювати, робити військову техніку для нового наступу, можливо, на якісь нові держави чи ще щось. Тому думаю, що більшість дітей залишиться там, якщо нічого не зробить наша держава, якщо не буде повертати їх».

Із фокус-групи з батьками, які мають малих дітей

Здебільшого респонденти сподіваються, що після повернення депортованих дітей в Україну вони возз'єднаються зі своїми сім'ями (74%) та отримують психологічну й емоційну підтримку (65%).

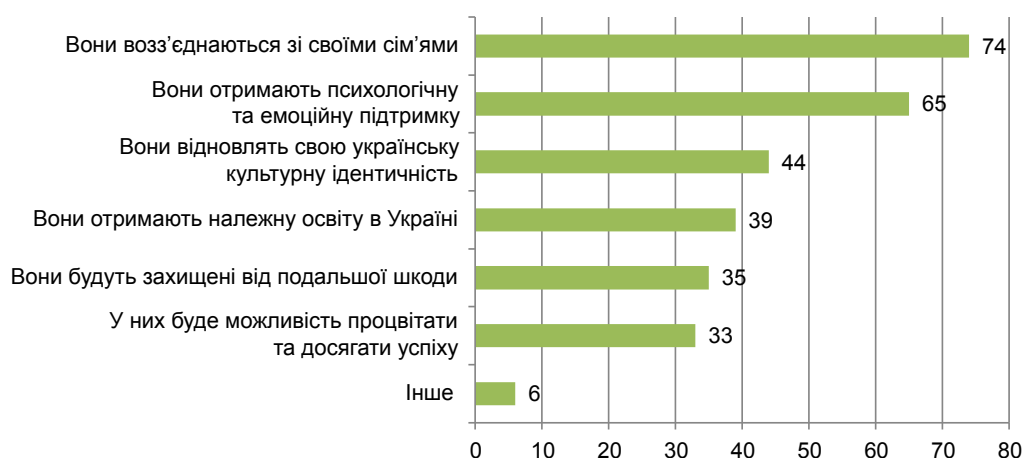

Рис. 35. На що ви сподіваєтесь щодо майбутнього повернутих в Україну дітей, які пережили депортацію та насаджування антиукраїнської ідеології з боку росії? (у % до відповідей)

На думку опитаних, найважливішими освітніми можливостями для повернутих дітей будуть спеціальні освітні програми, щоб надолужити втрачене (72%), та доступ до якісної шкільної освіти (71%).

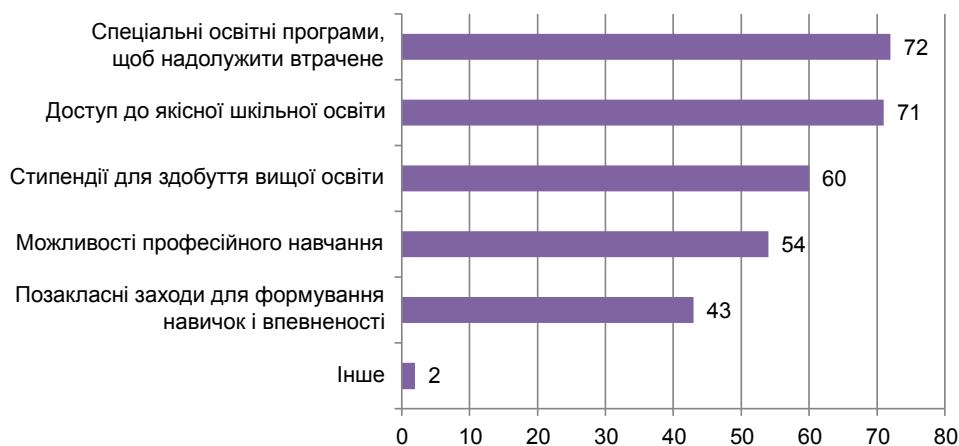

Рис. 36. Які освітні можливості, на ваш погляд, важливі для цих дітей після повернення в Україну? (у % до відповідей)

На важливість майже усіх запропонованих типів психологічної підтримки вказали більшість опитаних респондентів. Це такі заходи, як: сеанси сімейної терапії (66%), групи підтримки з іншими постраждалими дітьми (66%), консультування та терапія (65%), а також доступ до спеціалістів із психічного здоров'я в школах (64%). Про важливість арт- та/або ігротерапії зазначили 41% опитаних.

Рис. 37. Які типи психологічної підтримки, на вашу думку, є важливими для дітей, які були депортовані та повернуті в Україну? (у % до відповідей)

На думку опитаних, для сприяння поверненню дітей в українське суспільство, мають бути впроваджені такі культурні та соціальні програми, як: уроки мови та історії (69%), програми культурної спадщини (62%), громадська діяльність (59%), програми зміцнення української ідентичності (58%).

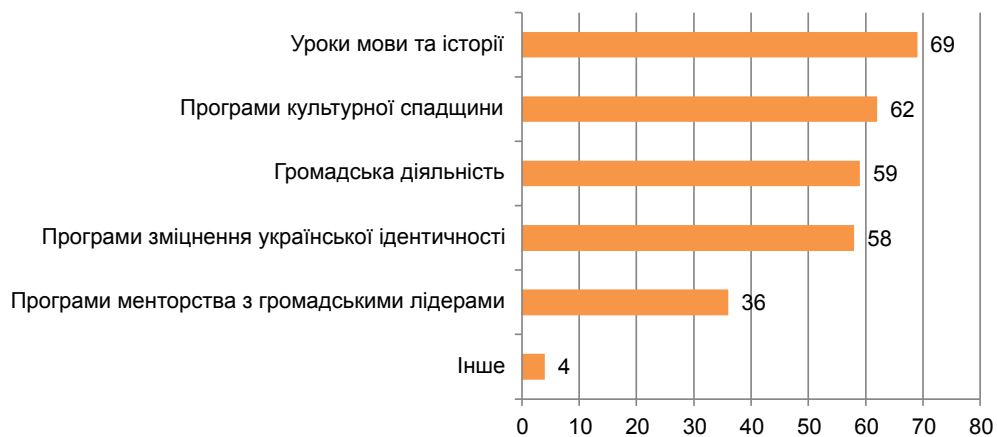

Рис. 38. Які культурні чи соціальні програми, на вашу думку, слід реалізувати, щоб допомогти цим дітям повернутися в українське суспільство? (у % до відповідей)

Переважає більшість респондентів (76%) вважає, що за допомогою створення гостинного та сприятливого середовища громада може найкраще підтримати дітей, які повертаються після депортації та впливу російської пропаганди.

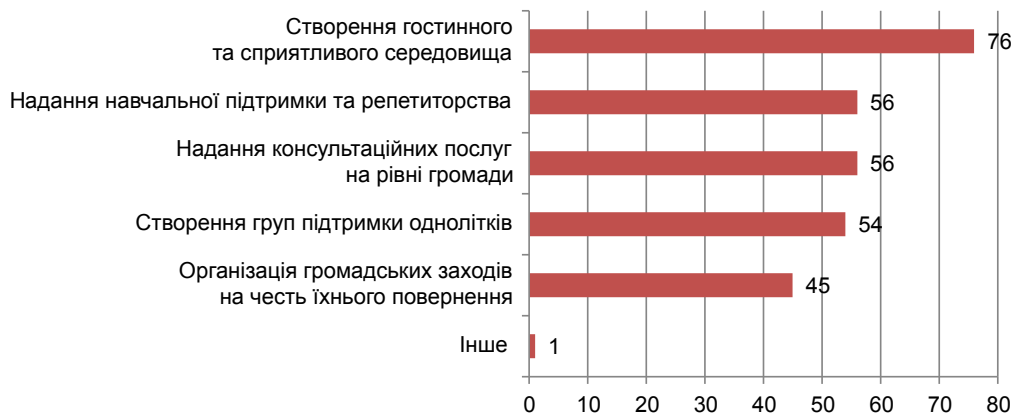

Рис. 39. Як, на вашу думку, громада може найкраще підтримати дітей, які повертаються після депортації та впливу пропаганди? (у % до відповідей)

На думку більшості опитаних (70%), школи мають підтримувати цих дітей через навчання вчителів роботі з психологічною травмою. Ще 64% вказали, що вони мають надавати спеціалізовані консультаційні послуги, та 62% — що мають бути впроваджені програми протидії булінгу.

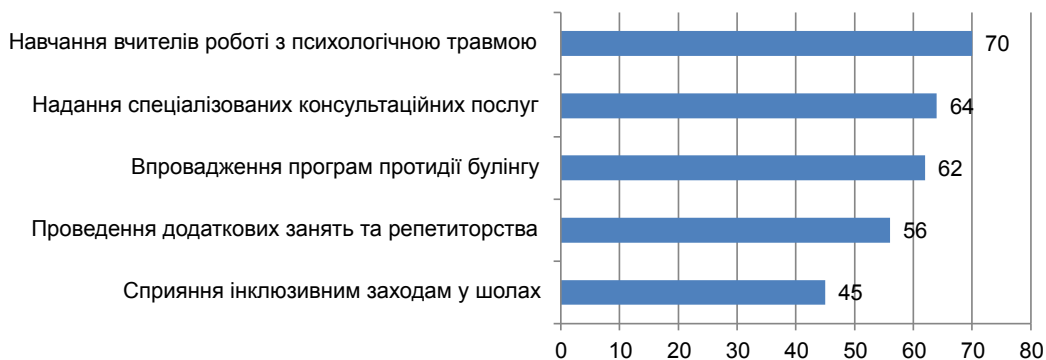

Рис. 40. Яку роль, на вашу думку, має відігравати школа у підтримці цих дітей? (у % до відповідей)

Здебільшого респонденти ставлять за довгострокову мету для повернутих дітей стати стійкими та успішними особистостями (70%). Також зазначали, що вони мають здобути вищу освіту та побудувати успішну кар'єру (58%), бути активними та гордими членами українського суспільства (58%) та підтримувати міцні зв'язки зі своєю культурною спадщиною (55%).

Рис. 41. Які довгострокові цілі ви ставите для дітей, які пережили депортацію та вплив пропаганди? (у % до відповідей)

Респонденти переважно підтримали б такі заходи для забезпечення благополуччя та майбутнього успіху цих дітей: державні програми реабілітації (79%), стипендії та матеріальна допомога постраждалим дітям (70%), послуги довгострокової психологічної допомоги (68%).

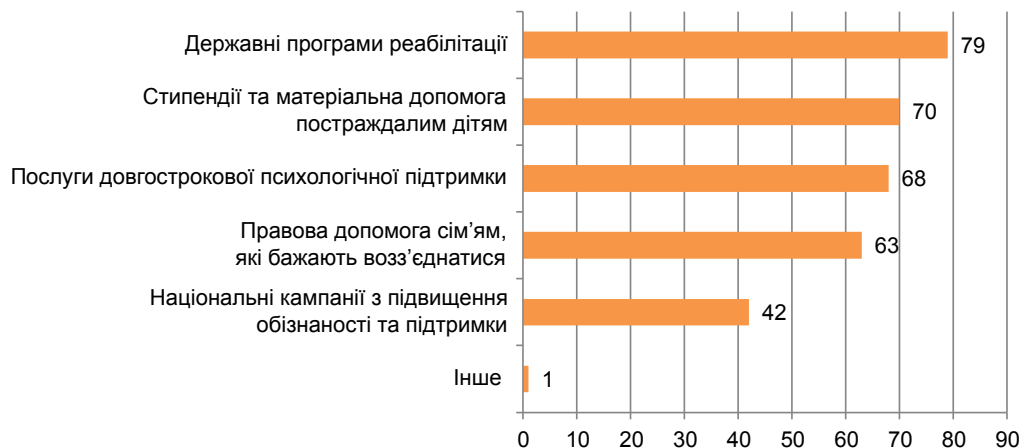

Рис. 42. Які заходи ви б підтримали, щоб забезпечити благополуччя та майбутній успіх цих дітей? (у % до відповідей)

Спираючись на історичний досвід стійкості та опору в українському суспільстві, учасники ФГІ висловили наступні думки щодо подолання викликів, пов'язаних з депортацією та переміщенням дітей:

- українці на всій території країни мають бути більш згуртованими, а також мають надавати підтримку сім'ям, що постраждали від депортації дітей;
- потрібно ретельно збирати інформацію та документувати всі події, пов'язані із депортацією українців;

- коли настане час перемовин про завершення війни, виставити повернення депортованих дітей як вимогу від України до росії;
- визначити чіткий механізм евакуації, забезпечити готовність до цього;
- надавати психологічну та фізичну підтримку всім постраждалим від війни дітям;
- будувати модульні містечка та надавати евакуйованим людям житло безкоштовно або за мінімальну плату;
- допомагати евакуйованим сім'ям у пошуку роботи.

Також в рамках дослідження учасники обговорювали можливість формування певної спільноти людей, об'єднаних навколо повернення дітей в Україну. Багато хто з учасників фокус-груп погодився з думкою, що можливість формування такої спільноти є, але практично це може бути важко втілити у життя. На думку респондентів, окрім сімей депортованих дітей, до спільноти також мають долучатися урядовці, представники державної влади, депутати, омбудсмен з прав людини, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, а також Перша леді України Олена Зеленська, про яку згадували багато респондентів. Окрім цього до такої спільноти мають входити юристи та психологи.

«Формування спільноти в громаді може залишитися на рівні самої громади. Створення якихось груп волонтерів, які шукають родичів. Ці родини формують списки. Але, коли це формується з самої найнижчої ланки, то мені здається, що воно може десь загубитися, коли піднімається нагору. Коли це спускається запит згори, тоді можливо більш практичне виконання цього».

Із фокус-групи з жителями сходу, 20–34 роки

«У спільноту мають увійти будь-який представник державного органу, чи депутат, чи помічник депутата, тому що ці люди мають право на представництво громадян на міжнародному рівні».

Із фокус-групи з жителями сходу, 20–34 роки

«Потім, як я і казала, Перша леді. Це буде ефективніше. І закордонну якусь організацію долучити, яка дійсно буде допомагати в цьому. Не така, щоб тільки написали, знаєте, як то, що є така організація і все. Щоб були якісь зміни. Щоб ми бачили, що цих дітей повертають. Це моя думка».

Із фокус-групи з жителями сходу, 50 років і старше

«Я вважаю, що така спільнота повинна бути організована на рівні держави, тому що все-таки дітей вже у нас не 10 і не 20 у нас депортували, то повинен бути і банк уже складений, тому що батьки повинні кудись звернутися, тому що це ж не буде так, що питання, от дітей депортували, але облік скільки цих дітей депортували, статистика повинна бути і ця організація повинна бути».

Із фокус-групи з жителями півночі, 50 років і старше

Також пропонували долучити до діяльності такої спільноти відомих особистостей, які допоможуть надати публічного розголосу.

«Можна Наталю Могилевську, все ж таки вона всиновила діточок, в яких загинули батьки».

Із фокус-групи з жителями півночі, 50 років і старше

«Якщо умовно Олександр Вусик після перемоги вийшов і сказав, хлопці, а ви знаєте, що 20 тисяч дітей з України були депортовані, дуже багато людей здивувалися б цьому і якимось би підняли питання».

Із фокус-групи з батьками, які мають малих дітей

РОБОТА СПЕЦІАЛІСТІВ ІЗ ДІТЬМИ, ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ВІЙНИ

В рамках дослідження було проведено 2 фокус-групи зі спеціалістами, які працюють безпосередньо з дітьми, постраждалими від війни, — вчителями та представниками сфери соціального захисту. Метою ФГІ було зрозуміти як травмуючі події під час війни відобразилися на дітях та як через це треба будувати взаємодію із ними під час надання допомоги та підтримки.

Розуміння досвіду постраждалих

Спеціалісти не повідомляли про безпосередній досвід роботи з дітьми, яких було депортовано до росії. Однак вони постійно працюють із дітьми, травмованими через досвід переселення, окупації, примусу та муштрування під час війни.

«Під час окупації ці нелюди, скажімо так, приходили додому, погрожували, діти бачили зброю, бачили погрози... Слава Богу, ніхто фізично не постраждав, тільки налякані. Тривожність, стрес, звісно».

Із фокус-групи з вчителями

«Дитина була тяжка, тому що вона зазнала не тільки морально, але й фізично пошкоджень, в неї була травмована рука... Ця дитинка дуже довго перебувала тут в стресі. Тільки в нас йде тривоги сигнал, дитина просто, вона як комочок. З дитиною працював психолог, тому що було втрачено навіть сон».

Із фокус-групи з представниками сфери соціального захисту

«В мене в класі навчається хлопчик, на початку повномасштабної війни в нього був зруйнований будинок. В цей час мама перебувала неподалік, у неї травматична ампутація. Дитину встигла бабуся перевезти в сусіднє село. При цьому потім хлопець повністю у собі замкнувся, він сказав: «Я навчатись не буду, я буду збирати мамі на протез»».

Із фокус-групи з вчителями

Ідентифікація ознак травми

Під час обговорень спеціалісти зазначали, що поведінка дітей, які пережили травматичний досвід війни, може проявлятися у формі замкнутості, тривожності та стресових реакцій. Фізичними проявами стресу можуть бути порушення сну, режиму харчування, енурез тощо. Часто через травматичний досвід у дітей з'являється сильний контроль над власними діями та емоціями. Це проявляється або в підвищеній замкнутості, або в агресії як реакції на тривалі стресові ситуації.

«Мені здається, це такі два радикально протилежних, види поведінки. Або дитина стає невидимою, щоб її ніхто не бачив і не чув, або навпаки, прояви навіть якогось девіантної поведінки».

Із фокус-групи з вчителями

«Дитина боїться звуків, шумів. Щось упало, навіть там стаканчик із олівцями, і вже все, дитина уже береться за голову, і в неї страх через це. Не знає, куди діти руки — такі фізіологічні більш прояви. Хочеться весь час щось у руці тримати».

Із фокус-групи з вчителями

«Я можу сказати, що зараз, ми надаємо статус дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройної агресії, і батьки приходять з цими дітьми, і ми вже в акті оцінки потреб сім'ї описуємо, з чим стикається ця дитина. Це поганий сон вночі, наприклад, скаржаться батьки на це. Потім діти жахаються якихось гучних звуків в зв'язку з обстрілами в місті».

Із фокус-групи із представниками сфери соціального захисту

Серед проблем, з якими стикаються діти, що пережили травму, вчителі називають емоційні бар'єри, складнощі у спілкуванні, відсутність довіри, а також недостатню поінформованість про ресурси для підтримки.

«Можливо, саме для дітей недостатньо інформації щодо ресурсів, де можна відновитися».

Із фокус-групи з вчителями

«Комунікація. Знайти друзів проблема, більше соцмережі. Вливаються там в тіток, і в інстаграми. Батьки бояться дітей на майданчик або до тієї самої школи пускати, бо як тільки тривога ну дуже страшно і ніхто нікуди не виходить фактично. Тому от саме живого спілкування їм не вистачає, от вони починають придумувати чим їм зайнятися».

Із фокус-групи з вчителями

Основною проблемою, з якою стикаються діти, на думку працівників соціальної сфери, є недостатність психологічної допомоги та фахівців, які могли б з ними працювати.

Оцінка потреб у підтримці

Спеціалісти підкреслили, що здебільшого потреби дітей, які зазнали травми через війну, пов'язані із соціальною підтримкою, спілкуванням з однолітками, спокійною атмосферою вдома та доступом до фахової психологічної допомоги. Також важливою є підтримка всередині родини, адже стабільність у сімейних стосунках допомагає дітям швидше адаптуватися.

«Коли ми вже говоримо про спілкування, то звичайно що їм не вистачає якихось клубів за інтересами, куди вони могли б піти. Зараз це в більшості областей неможливо. То звичайно що через це неможливе і спілкування живе».

Із фокус-групи з вчителями

«Атмосфера в самій родині впливає дуже сильно, тому що залежно від того, як батьки переносять ці всі стресові ситуації, це впливає на дітей».

Із фокус-групи з вчителями

Вчителі та представники сфери соціального захисту вважають, що психологічна допомога та послуги соціальної підтримки мають критичне значення для цих дітей. Водночас на думку вчителів, соціальні служби не здатні наразі вчасно реагувати на потреби і надавати весь комплекс необхідних послуг для постраждалих від війни дітей. Через брак персоналу і невідповідне фінансування соціальні працівники часто не забезпечують необхідну підтримку дітям і передають відповідальність за це школам. Надання психологічних та соціальних послуг дітям беруть на себе також волонтери та громадські організації.

«Мені здається, що це саме психологічна допомога. Так. Робота із дітьми і з батьками дає найбільш плідні результати».

Із фокус-групи із представниками сфери соціального захисту

«Соціальні служби спихають на школи, а ми отримуємо і маємо самі розбиратися».

Із фокус-групи з вчителями

Важливими є також колективні заходи, участь у спортивних, творчих, культурних подіях громади. Водночас експерти відзначають недостатню інформованість батьків щодо доступних послуг та маршрутних листів, де перелічено можливості допомоги для дітей. Також проблемою є нестача дозвіллевих центрів, майданчиків, заходів для дітей у віддалених від обласних центрів громадах.

«Мені ще здається, що не треба забувати про спорт, тобто, якщо є можливість, то, звичайно, якісь змагання, спортивні активності. І також, мені здається, все, що можна зробити власними руками, це також дуже заспокоює».

Із фокус-групи з вчителями

«Ми і зараз боремося за кожну дитину, щоб вони залишалися з нами, зі своїми вчителями. Тому що краще ніж я, моїх дітей ніхто не знає».

Із фокус-групи з вчителями

«Оце творчість і контакт з дорослим. Свята різного характеру. Емоції, подорожі. Якщо це можна, перегляд фільмів там разом, обговорення. Там, де починають ці гормони щастя працювати».

Із фокус-групи із представниками сфери соціального захисту

«У нас є такий безпечний простір. Ці простори називаються «Безпечні містечка». Таких безпечних містечок дуже мало, дуже мало. І тому дітям не вистачає, в основному, контактів і спілкування з однолітками. Це дуже важливо. А ще важливо, що коли у дітей не завжди оцю поведінку бачать батьки, і вони можуть звернутися за якимись соціальними послугами. Ми, наприклад, якщо отримуємо якесь повідомлення, ми виходимо в родину, з'ясовуємо, перенаправляємо, працюємо, але ж самі батьки не так часто самі вчасно приходять до нас і взагалі не приходять, якщо це не повідомлення звідкись там, або зі школи, або ще звідки. То це вчасність від батьків і звернення самих батьків до служби».

Із фокус-групи із представниками сфери соціального захисту

Спеціалісти наголошують, що діти прагнуть турботи, частих обіймів, хочуть чути від дорослих слова підтримки та любові. Також експерти зазначали, що через війну багато дітей залишаються ізольованими або ж в евакуації без можливості бачитися з рідними.

«Дітям хочеться, щоб їх частіше обіймали. Частіше вислуховували. Частіше говорили, «я тебе люблю».

Із фокус-групи із представниками сфери соціального захисту

«Дітям дуже не вистачає спілкування... Гуртків немає. Масових заходів ніяких немає».

Із фокус-групи із представниками сфери соціального захисту

Підвищення стійкості та зцілення

Соціальна підтримка, залучення громади та участь школи мають значний вплив на процес відновлення дітей після травми. Експерти відзначають, що саме ці фактори здатні забезпечити дітям стабільність, почуття безпеки та необхідне емоційне підкріплення, яке допомагає впоратися з травматичним досвідом.

«Тут важлива роль і громади, і кожного окремого вчителя, вихователя. На вулиці, яку ми поведінку демонструватимемо, таку будуть наші діти і демонструвати. Якщо ми будемо агресувати, звичайно, що вони будуть відповідати нам тим же».

Із фокус-групи із представниками сфери соціального захисту

«По-перше, дитина більше половини часу доби перебуває в школі. Тому підтримка школи — це саме така важлива, яка допомагає підтримати дитину. Якщо з досвіду роботи нашого міста, то в нас до дітей багато чого створено. Діти можуть працювати, є спортивні гуртки, і гуртки театрального мистецтва. Воно не зупинилося, все в роботі. Діти залучені до цього».

Із фокус-групи із представниками сфери соціального захисту

Спеціалісти також обговорювали конкретні терапевтичні підходи, які мають значний успіх у роботі з дітьми, що зазнали травми. Серед них особливу увагу привертають арт-терапія, дихальні вправи, ароматерапія, фізичні активності та організація дозвілля. Ці методи не тільки знижують рівень тривоги, але й допомагають дітям виплеснути накопичену енергію та впоратися з емоційними наслідками травматичного досвіду.

За словами вчителів, вони активно використовують ігрові форми роботи, щоб підтримати дітей у комфортному психологічному стані. Педагоги також вказували на важливість ненав'язливого підходу, що надає дитині вибір і враховує її інтереси. Це дозволяє їй обрати оптимальний спосіб зцілення та розвитку.

«Ранкове коло. Так, ранкове коло. І ми його починали як? На початку війни, коли сформувався клас, діти були зранку, який в тебе настрій, ображений, чому? Я не виспався, я злякався, я сидів в бомбосховищі. Вони настрої ділять на поганий, добрий і так далі. І ми завжди з дітками розбираємо поганий настрій, чому, що поганого з тобою трапилось. І таким чином дітки розкриваються. Спочатку мовчали. Не йшла робота. І з переселенцями було тяжко, щоб вони розговорилися».

Із фокус-групи з вчителями

Для того, щоб терапевтичні підходи були максимально ефективними, експерти наголошують на важливості системного та регулярного їх застосування. Залучення різноманітних ресурсів громади, таких як творчі студії, спортивні секції та інші активності, має бути постійним елементом реабілітації, щоб діти могли отримувати підтримку в довгостроковій перспективі.

«Саме для дітей це організація свят, заходів, тому що діти сидять вдома, замикаються в собі, уходять в світ гаджетів. Потрібно якось їх витягувати звідси».

Із фокус-групи із представниками сфери соціального захисту

«Фізичне навантаження. Дітям трошки енергію скидаємо, завантажуюмо, а потім переходимо до таких більш вже дрібноmotorних вправ, а потім на дихання. І таким чином вони заспокоюються і приходять у норму, у відносну норму».

Із фокус-групи із представниками сфери соціального захисту

Запобігання повторній віктимізації постраждалих від примусу в процесі виховання

Для запобігання повторній віктимізації дітей, які постраждали від примусового виховання, спеціалісти вважають за необхідне створювати для кожної дитини середовище, яке забезпечує їй безпеку та стабільність. Таке середовище важливо створити вдома та у школі, підключаючи до цього процесу батьків, класного керівника, вчителів, шкільного психолога тощо. Необхідним є встановлення чітких меж і правил для всіх учасників навчального процесу, які допомагають уникати ситуацій примусу та муштрування.

«Щоб не одна дитина була. Щоб могла знайти якусь пораду і тактильне відчуття. Друге. Залучення дітей повністю до навчального процесу. Це і клас, і оточуючі однолітки. Залучення дітей до позашкільного життя. До речі, в нашому місті це дуже широко розвинуто. Тому така можливість є. І вивчаючи її бажання, її нахили. Те, що дитина сама по собі хотіла би. І як вона себе може розкрити. Не нав'язуючи свою думку. Таким чином поступово спілкуючись. І знаходячи спільні точки дотику».

Із фокус-групи із представниками сфери соціального захисту

«Мені здається, що в такому випадку дитину треба дуже обережно, щоб її не перенавантажити своїм бажанням їй допомогти. Бо дуже багато це теж важко. Дитина може це не сприйняти. Тобто все треба робити поступово. Спілкуватися з психологом. Але родина, дитина і батьки повинні знати, куди вони можуть прийти. Де їм завжди раді. Хто чим може допомогти. І все робити тільки поступово».

Із фокус-групи із представниками сфери соціального захисту

Експерти зазначають, щоб допомогти дітям розпізнавати примус, маніпулятивні тактики та протистояти їм, необхідно забезпечити доступ до навчання з емоційної грамотності. Воно має включати розуміння власних емоцій і потреб, розвиток навичок критичного мислення, розпізнавання ознак маніпуляції.

«Розвивати критичне мислення, мабуть. Прийняття інформації, розвивати, звідки вона надходить».

Із фокус-групи з вчителями

«Є таке поняття, як виховання критичного мислення. От ми, як дорослі і педагоги, маємо вчити дітей критично мислити. Сто відсотків результату не буде. Навіть у дорослих його не буває. Але над цим треба працювати. І тоді, звичайно, що дитина десь розпізнає маніпуляцію, десь розпізнає якісь такі наміри у свій бік з корисливою якоюсь метою. І певним чином вона буде захищатися. Але знову ж таки, треба, аби дитина довіряла дорослому. Незалежно, хто то буде: батьки, вчителі, знайомі батьків, дідусі, бабусі. Щоб дитина могла про це розказати. Якщо вона про це не скаже нам, то тоді з'являться ті, хто стрибають із дев'ятих поверхів. Ті, хто кидаються під колеса зараз. Не буде довіри, не буде результату».

Із фокус-групи із представниками сфери соціального захисту

Для ефективної допомоги дітям, які пережили воєнні травми, експерти пропонують створення міждисциплінарних команд, інформаційний обмін між службами, чітке розмежування ролей кожної служби.

Декілька вчителів також підтримали думку, що надмірне обговорення травматичного минулого дитини може погіршити її стан. Також важливо, щоб діти не відчували додаткового тиску після повернення, що дозволить їм легше адаптуватися до нових умов. Вчителі підкреслювали й важливість підготовки учнівського колективу до прийняття постраждалої дитини, щоб уникнути ізоляції чи потенційних конфліктів.

«Я думаю, що якби до мене прийшла така дитина, то я би її сприйняла як дитину, яка просто приїхала з іншого міста українського чи з іншого села, з іншої частини просто міста Одеси. Я би не загострювала на цьому увагу. Я би не задавала питань, а як було там, а як тобі тут. То я би цю тему просто не піднімала. А прийняла би дитину такою, як я приймаю просту дитину, просто отут нашу».

Із фокус-групи з вчителями

«Треба ще працювати з дітьми, з колективом, який приймає цю дитину. Заручитися їхньою підтримкою. Долучити їх до цієї співпраці, щоб вони не образилися, щоб вони вміло поставилися і навчити їх дійсно спілкуванню з тією дитиною, щоб не загострити конфлікт, а навпаки зробити максимально все для того, щоб дитина відчула себе вдома».

Із фокус-групи з вчителями

Етичні міркування та професійні межі

Експерти підкреслюють важливість обережного, делікатного підходу до дітей, які пережили травматичні події, зокрема необхідно безумовно приймати дитину, забезпечувати її автономію та проявляти емпатію. Важливо не ставити запитань, які можуть бути болісними чи небажаними. Варто слідкувати за тоном спілкування і завжди давати дитині свободу вибору в межах заздалегідь визначених варіантів.

«Завжди поважати кордони особисті. Це і дітей, і дорослих стосується. Не задавати зайвих питань, якщо розумієш, що це може бути неприємно для дитини. Ну, і як вчителі ми маємо ж вивчати і ситуацію, як то кажуть, із середини, сімейні якісь обставини. Тобто, маємо збирати всю інформацію. І збирати інформацію про цю дитину, щоб не нашкодити, не образити».

Із фокус-групи з вчителями

«Тон спілкування, це дуже впливає. Навіть, якщо поганий настрій, ніколи. Ну, дитина може подумати, що це пов'язано з нею, тому треба завжди слідкувати за тим, в якому тоні ми відповідаємо, якщо нас запитують».

Із фокус-групи з вчителями

«Безумовне прийняття з усіма плюсами і мінусами. І ось поруч паралельно я йду, я тобі допомагаю, ти допомагаєш мені. Ось таке партнерство, але безумовне».

Із фокус-групи із представниками сфери соціального захисту

«У спілкуванні з дитиною потрібно бути обережними, прощупувати дитину і розуміти кордон дитини, за який не можна переступати».

Із фокус-групи із представниками сфери соціального захисту

Експерти наголошують на необхідності виявляти та розвивати компетенції спеціалістів, які працюють із травмованими дітьми. Важлива відповідна підготовка, перевірена репутація, регулярний контроль якості роботи спеціалістів та їхньої взаємодії з дітьми та відслідковування готовності дитини продовжувати працювати з конкретним спеціалістом.

Для підтримки професійних кордонів у складних ситуаціях експерти застосовують різні стратегії, серед яких:

- турбота про власне емоційне здоров'я;
- обмін досвідом із колегами, що допомагає уникнути емоційного вигорання;
- вміння зупинитися, якщо ситуація виходить з-під контролю, і зробити паузу для уникнення імпульсивних рішень.

ВИСНОВКИ

- Практично всі респонденти негативно або вкрай негативно ставляться до депортації українських дітей з тимчасово окупованих територій до росії. Новини про випадки депортації викликають у людей здебільшого обурення, лють та сум.
- Більше половини українців час від часу цікавляться темою депортації українських дітей до росії і вважають важливим висвітлення цієї проблеми назагал. Водночас багато хто критикує державу за недостатню роботу в цьому напрямку. Респонденти наголошують, що інформація у медіа фрагментарна, а висвітлення теми не відповідає її значущості як на національному, так і на міжнародному рівнях.
- Серед головних страхів, пов'язаних із депортацією, виділяють побоювання щодо розриву сімейних зв'язків, насадження дітям антиукраїнської ідеології та можливих психологічних травм. Люди також висловлюють занепокоєння тим, що діти можуть втратити зв'язок зі своєю національною ідентичністю та навіть стати інструментом пропаганди або військової агресії з боку росії, а в майбутньому — повернутися на українські землі воювати проти своєї Батьківщини.
- Депортація українських дітей має серйозні наслідки для суспільства. Більшість респондентів зазначають, що це підриває українську ідентичність, негативно позначається на збереженні культурної спадщини та традицій, посилює демографічну кризу та створює довгострокові загрози для економіки країни через втрату майбутнього трудового потенціалу.
- Щодо шляхів запобігання та вирішення проблеми депортації українських дітей, переважають думки про необхідність примусової евакуації з небезпечних районів, співпрацю з міжнародними організаціями та посилення державної підтримки постраждалих сімей. Респонденти вказують на важливість інформування населення та надання психологічної допомоги, особливо для сімей, яких розлучили із дітьми.
- Переважно респонденти не впевнені в здатності українського уряду захистити дітей від депортації та пропаганди з боку росії. Також більшість опитаних сумнівається у можливості повернення всіх депортованих дітей, однак вірять у важливість роботи над їх реінтеграцією в українське суспільство. Основні пріоритети у роботі після повернення дітей включають освітні програми для відновлення втрачених знань, психологічну допомогу та культурні ініціативи для зміцнення української ідентичності.

- На думку спеціалістів, які працюють із дітьми, здебільшого потреби дітей, які зазнали травми через війну, пов'язані із соціальною підтримкою, спілкуванням з однолітками, участю у колективних та дозвіллевих заходах та доступом до фахової допомоги. Також важливою є підтримка всередині родини, адже стабільність у сімейних стосунках допомагає дітям швидше адаптуватися після пережитих подій.
- Отже, переважно учасники дослідження занепокоєні наявною ситуацією щодо депортації українських дітей до росії та дій держави для її попередження. Однією з найбільш значущих думок є те, що держава має приділяти цій проблемі більше уваги, працювати над її вирішенням, зокрема активно долучаючи міжнародні організації, які можуть виступати посередниками між росією та Україною в процесі повернення депортованих дітей та надавати всіляку допомогу, широко висвітлюючи цю проблему.